

UCHWAŁA NR 454/XLIX/23
RADY GMINY STARA BIAŁA

z dnia 28 grudnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Stara Biała na lata 2023-2026

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40, 572, 1463, 1688) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 i z 2023 r. poz. 951, 1688) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwator Zabytków w Warszawie, Delegatura w Płocku, Rada Gminy Stara Biała uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Stara Biała na lata 2023-2026 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Stara Biała.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodnicząca Rady

Małgorzata Edyta Lewandowska

Załącznik do uchwały Nr 454/XLIX/23
Rady Gminy Stara Biała
z dnia 28 grudnia 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY STARA BIAŁA NA LATA 2023-2026

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski, Marta Danielska
gez2.wroclaw@gmail.com

MAJ 2023

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	8
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	8
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	11
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	14
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Stara Biała ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	18
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	18
5.3. Zarys historii.....	19
5.4. Zarys historii wsi	22
6. Krajobraz kulturowy.....	24
6.1. Najcenniejsze zabytki Gminy Stara Biała	26
6.2. Dziedzictwo niematerialne	30
6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
6.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	32
6.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	32
6.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	33
6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	34
6.4.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	35
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	36
8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	38
9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	40
10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	41
10.1. Dotacje.....	42
10.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	44
10.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	46
10.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	47
11. Bibliografia.....	49
12. Spis tabel	49
13. Załączniki	50

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Stara Biała na lata 2023-2026 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, (Dz.U. z 2022 r., poz. 2393),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19,** który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.
- **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.
- **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
- **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
  - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.
- **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”
- **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
  - 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.
- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977 ze zm.);
  - **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** Dz. U. z 2023 r. poz. 682 ze zm.);
  - **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 ze zm.);
  - **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 ze zm.);
  - **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2023 r. poz. 344 ze zm.);
  - **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.);

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2023 r. poz. 571 ze zm.);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 ze zm.)
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też jest budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorzad.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra

kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Stara Biała wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego;
- powiatowym: Program ochrony środowiska dla powiatu plockiego do 2022 r. z perspektywą do 2026 r., Strategia Rozwoju Powiatu Plockiego na lata 2023-2027.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze została przyjęta uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.

Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych.

Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań, z zaznaczeniem kierunków priorytetowych, oraz działania.

W obszarze kultura i dziedzictwo wskazano cel – Mazowsze bogate kulturowo.

Kierunek działania: Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych.
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych.
- Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Działania:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze.
- Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej.
- Wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych.
- Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym.
- Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej.
- Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej.
- Wspieranie i promocja różnorodności kulturowej.
- Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

Kierunek działania: Upowszechnianie kultury i twórczości.

Działania:

- Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych.
- Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej.
- Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego.
- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja).

Kierunek działania: Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Działania:

- Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych.
- Promowanie potencjału kulturowego Warszawy.

W Strategii opisano dziedzictwo kulturowe: Województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Wyraźną przewagą pod względem liczby zabytków na 10 tys. ha odznacza się region Warszawski stołeczny (61,63), w którym wartość ta jest ponad czterokrotnie wyższa niż w regionie Mazowieckim regionalnym.

Najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Ponadto, ze względu na duże wartości historyczne i artystyczne, zabytki te podlegają szczególnej ochronie i są na bieżąco konserwowane i remontowane.

Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4).

Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych. W procesie budowania tożsamości regionalnej w województwie ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Spośród 41 ośrodków wyróżnionych w województwie, 85% znajduje się w regionie Mazowieckim regionalnym. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas,

Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami potencjału dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty poprzemysłowe (np. w Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie). Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe).

Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków. Istotnymi barierami dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.: brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie, niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych oraz nietrwałe budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu Mazowieckiego regionalnego). Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne.

Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój. Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych.

W Strategii opisano także kulturę i turystykę.

• **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został przyjęty uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.

Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego – jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa.

W Planie wyznaczono ochronę dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego. Określono następujące działania:

1. Realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami.
2. Zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
  - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i reurbanizacji;
  - wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
  - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
  - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;
  - wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
  - tworzenie muzeów, w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni oraz Centrum Nauki im. T. Sołtyka w Radomiu;
  - ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

• **Program ochrony środowiska dla powiatu plockiego do 2022 r. z perspektywą do 2026 r.**

Program ochrony środowiska dla powiatu plockiego do 2022 r. z perspektywą do 2026 r. został przyjęty uchwałą nr 273/XXIX/2017 Rady Powiatu w Płocku z dnia 29 listopada 2017 r.

Jest to trzeci z kolei dokument kompleksowo ujmujący problematykę ekologiczną w powiecie plockim. Celem Programu jest realizacja polityki ochrony środowiska wyrażonej w krajowych dokumentach strategicznych w odniesieniu do szczebla powiatowego.

W Programie wskazano działania, które powiązane są z ochroną zabytków. Przedstawiono je poniżej.

Kierunki interwencji: Ochrona i rozwój zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień.

Zadanie: Pielęgnacja pomników przyrody i zieleni w obiektach zabytkowych.

Raport z 2022 r. z realizacji w latach 2020-2021 – na terenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków zezwolenia na usunięcie drzew wydaje konserwator zabytków. Zgodnie z danymi uzyskanymi od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w analizowanym okresie wydano 44 decyzje w sprawie o wydania zezwolenia na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków. Wojewódzki Konserwator Zabytków wydał 18 pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni. W ramach ww. decyzji usuniętych zostało 250 sztuk drzew oraz 17000 m² powierzchni krzewów. Organ ochrony zabytków odmówił wydania zezwolenia lub pozwolenia na usunięcie 3 sztuk drzew. Wielkość kompensacji przyrodniczej za usuwane drzewa wynosiła 100 % tj. 250 sztuk i 100 % za usuwane krzewy tj. 17000 m² powierzchni krzewów. Ponadto w omawianym okresie podjęto 21 działań w zakresie pielęgnacji pomników przyrody i zieleni w obiektach zabytkowych.

• **Strategia Rozwoju Powiatu Plockiego na lata 2023-2027**

Strategia Rozwoju Powiatu Plockiego na lata 2023-2027 została przyjęta uchwałą nr 396/XLII/2022 Rady Powiatu w Plocku z dnia 21 grudnia 2022 r.

Strategia stanowi dokument strategiczny, nakreślający długookresowe założenia nastawione na rozwój powiatu. Powstała ona na bazie obowiązującej dotychczas Strategii Rozwoju Powiatu Plockiego 2014-2020. Opracowana nowa Strategia, z horyzontem czasowym do 2027 r.

W Strategii wyznaczono cele wraz z działaniami. W obszarze ochrony zabytków można wskazać:

Cel operacyjny: Ochrona i promocja zasobów krajobrazowych i przyrodniczych.

Działanie:

– Wspieranie i realizacja działań w ramach ochrony i promocji zasobów krajobrazowych i przyrodniczych.

Cel operacyjny: Podnoszenie poziomu atrakcyjności turystycznej i rozwój bazy turystycznej powiatu.

Działania:

– Podnoszenie poziomu atrakcyjności oferty turystycznej.

– Działania na rzecz rozwoju potencjału i wspierania zintegrowanej oferty turystycznej powiatu.

Cel operacyjny: Rozwój i upowszechnianie kultury i kultury fizycznej.

Działania:

– Wspieranie i realizacja inicjatyw, mających na celu rozwój i upowszechnianie kultury.

W Strategii omówiono obszary chronionego krajobrazu, w tym parki podworskie, w których ogromną wartość przyrodniczą stanowi starodrzew w ok. 100 parkach podworskich, będący pozostałością parków i ogrodów zakładanych wokół dworów szlacheckich. Zadrzewienia te objęte są ochroną zabytkową.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stara Biała**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stara Biała zostało przyjęte uchwałą nr 201/XXIV/21 Rady Gminy Stara Biała z dnia 26 maja 2021 r.

Studium, jako obligatoryjny dokument planistyczny, stanowi jeden z elementów planowania strategicznego rozwoju gminy i wraz z innymi dokumentami programowymi wyznacza cele i zasady zagospodarowania jej zasobami.

Studium, nie będące aktem prawa miejscowego, realizowane jest poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz gminne plany i programy, integralnie związane z rozwojem sieci infrastruktury technicznej, rozwojem systemów komunikacji, ochroną środowiska, ochroną dóbr kultury oraz gospodarki gruntami.

W Studium wskazuje się działania, w zakresie planowania przestrzennego, służące urzeczywistnieniu wizji rozwoju gminy w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju – rozumianą jako rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.

W zakresie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w Studium m.in.:

- 1) wskazano obiekty i obszary podlegające ochronie na podstawie przepisów odrębnych;
- 2) wskazano obszary objęte szczególną polityką przestrzenną ze względu na wartości historyczne – tereny założeń przestrzennych w miejscowościach: Nowe Proboszczewice, Ogorzelice, Bronowo-Zalesie, Nowe Trzepowo, Srebrna, Brwilno;
- 3) ustalono działania w zakresie opieki nad zabytkami;
- 4) określono wytyczne ustalenia zasad ochrony zabytków i dóbr kultury współczesnej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Obiekty zabytkowe oraz zabytkowe zespoły obiektów (zarówno te wpisane do rejestru zabytków jak i te z gminnej ewidencji) podlegają ochronie, niezależnie od stanu technicznego i wysokości ponoszonych nakładów finansowych na ich utrzymanie. Ochrona obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków realizowana jest niezależnie od ustaleń w planach miejscowych, poprzez respektowanie zasad ich ochrony zgodnie z wymogami przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obiekty i obszary wpisane do gminnej ewidencji zabytków wskazuje się do objęcia ochroną w formie ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Organy administracji publicznej zobowiązane są do ochrony zabytków, w szczególności, do podejmowania działań mających na celu m.in.:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) rewaloryzację istniejących zasobów oraz tworzenie nowych wartości kulturowych w obrębie przestrzeni publicznych gminy;
- 3) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 4) zapobieganie niszczeniu i niewłaściwemu korzystaniu z zabytków;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnienie zasad ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska;
- 7) zwiększenie świadomości wśród mieszkańców wartości kulturowej istniejących obiektów i obszarów zabytkowych.

Wskazane jest podjęcie przez gminę działań organizacyjnych oraz promocyjnych wspomagających właścicieli w utrzymaniu obiektów zabytkowych oraz prowadzonych przy nich pracach konserwatorskich.

Obszary objęte szczegółową polityką przestrzenną ze względu na wartości historyczne i kulturowe – jako obszary, które ze względu na swoją wartość historyczną i kulturową wymagają rehabilitacji wskazuje się tereny założeń przestrzennych – dworsko-parkowych w miejscowościach: Bronowo-Zalesie i Ogorzelice oraz zespołu zabudowy folwarcznej w miejscowości Srebrna.

Ochrona obiektów wpisanych do rejestru zabytków

Wszelkie działania na terenie obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków muszą być prowadzone w uzgodnieniu i za zgodą wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obiekty wpisane do rejestru

zabytków powinny być wykorzystywane na cele użytkowe wyłącznie w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, z uwzględnieniem historycznej funkcji.

Wyznaczono:

- 1) dla założenia dworsko-parkowego w Nowych Proboszczewicach strefę ochrony konserwatorskiej oraz strefę ochrony ekologicznej;
- 2) dla założeń: dworsko-parkowego w Srebrnej oraz szkolno-parkowego w Nowym Trzepowie strefy ochrony konserwatorskiej.

Granica założenia szkolno-parkowego w Nowym Trzepowie odpowiada granicy obszaru wpisanego do rejestru zabytków.

Ochrona wpisanych do ewidencji zabytków założeń przestrzennych

W granicach wpisanych do ewidencji zabytków założeń dworsko-parkowych: w Nowych Proboszczewicach, Srebrnej, Bronowie-Zalesiu, Ogorzelicach oraz założenia parkowo-leśnego w Brwilnie-Antoniówce, ustala się obowiązek:

- 1) zachowania historycznego układu przestrzennego, rozplanowania ze wszystkimi elementami pierwotnego założenia;
- 2) dostosowania nowej zabudowy do historycznej formy i kompozycji przestrzennej w zakresie stosowanego materiału budowlanego, skali, formy architektonicznej;
- 3) rewaloryzacji i modernizacji obiektów o wartościach zabytkowych;
- 4) usunięcia i przebudowy obiektów dysharmonijnych;
- 5) wprowadzenie nowych nasadzeń w zgodzie z pierwotnym założeniem z zastosowaniem gatunków odpowiadających składowi gatunkowemu zabytkowych nasadzeń lub go wzbogacających;
- 6) usunięcia drzew zaburzających pierwotny układ;
- 7) objęcia ochroną prawną najcenniejszych okazów drzewostanu jako pomników przyrody;
- 8) uzyskania zaleceń konserwatorskich na etapie planowania inwestycji.

Granice zespołu dworsko-parkowego w Bronowie-Zalesiu oraz założenia parkowo-leśnego z domem w Brwilnie-Antoniówce, odpowiadają granicom stref ochrony konserwatorskiej dla tych założeń, oznaczonych na rysunku. Ponadto dla obu założeń wyznacza się strefy ochrony ekologicznej.

Strefy ochrony konserwatorskiej założeń przestrzennych

W granicach strefy ochrony konserwatorskiej ustala się:

- 1) dostosowanie nowej zabudowy do historycznej formy i kompozycji przestrzennej w zakresie stosowanego materiału budowlanego, skali, formy architektonicznej;
- 2) zakaz lokalizowania wysokościowych obiektów inżynierskich takich jak: kominy, maszty itp.;
- 3) zakaz lokalizowania reklam (nie dotyczy informacji o działalności prowadzonej na terenie działki, na której jest zlokalizowana).

Strefy ochrony ekologicznej założeń przestrzennych

- 1) zakaz lokalizowania uciążliwych zakładów usługowych i obiektów przemysłowych;
- 2) ograniczenie gabarytów obiektów dla zminimalizowania ich wpływu na ekspozycję założenia.

Ochrona cmentarzy wpisanych do ewidencji zabytków

W granicach wpisanych do ewidencji zabytków cmentarzy ustala się obowiązek:

- 1) przeprowadzenie działań porządkowych i rewaloryzacyjnych;
- 2) zachowania zabytkowych cech rozplanowania, układu alei i nasadzeń drzew;
- 3) zachowania zabytkowej sztuki sepulkralnej;
- 4) uzyskania zaleceń konserwatorskich na etapie planowania inwestycji.

Ochrona budynków i budowli wpisanych do ewidencji zabytków

Dla ochrony obiektów zabytkowych lub zabytkowych zespołów obiektów wskazuje się:

- 1) prowadzenie jakichkolwiek prac remontowych oraz dokonywanie zmian dotyczących zabytku oraz jego otoczenia, wyłącznie w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i zgodnie z wymogami przepisów odrębnych;

- 2) wykorzystanie obiektów wyłącznie w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, z uwzględnieniem historycznej funkcji;
- 3) ochronę obiektów w bardzo złym stanie technicznym, których stan nie pozwala na przeprowadzenie remontu bądź też koszt remontu, który znacznie przekraczałby wartość obiektów, zakwalifikowanych na podstawie szczegółowych ekspertyz konstrukcyjno-budowlanych do rozbiórki – poprzez obowiązek sporządzenia szczegółowej dokumentacji inwentaryzacyjnej konserwatorsko-budowlanej przed dokonaniem rozbiórki;
- 4) wymóg, aby obiekty realizowane w miejscu rozebranego budynku respektowały proporcje, formę dachów, relacje z sąsiednimi budynkami, odpowiadające charakterowi obiektów zabytkowych;
- 5) zachowanie właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych – realizację nowych obiektów w otoczeniu obiektów zabytkowych w sposób, który nie będzie powodował pomniejszenia wartości kulturowej i funkcjonalnej obiektu zabytkowego oraz jego ekspozycji.

Ochrona zabytków archeologicznych

Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest poprzez respektowanie przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W granicach stanowiska archeologicznego w przypadku realizacji robót ziemnych lub dokonywaniu zmiany dotychczasowej działalności wiążącej się z naruszeniem struktury gruntu obowiązuje przeprowadzenie badań archeologicznych polegających na obserwacji i analizie nawarstwień odkrytych w wykopach budowlanych. Zakazuje się wykonywania jakichkolwiek robót ziemnych lub dokonywania zmiany dotychczasowej działalności wiążącej się z naruszeniem struktury gruntu w granicach stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

• Strategia Rozwoju Gminy Stara Biała na lata 2015-2025

Strategia Rozwoju Gminy Stara Biała na lata 2015-2025 została przyjęta uchwałą nr 91/X/15 Rady Gminy Stara Biała z dnia 30 grudnia 2015 r.

Strategia Rozwoju to jeden z najważniejszych dokumentów przygotowywanych przez samorząd gminny. Określa on priorytety i cele polityki rozwoju społeczno-gospodarczego prowadzonego na obszarze danej jednostki. W Strategii określone zostały następujące elementy: misja, wizja rozwoju, cele strategiczne i operacyjne oraz sposób monitorowania realizacji niniejszej strategii z określeniem docelowych wskaźników. Opisano środowisko kulturowe gminy, w tym obiekty zabytkowe.

Niniejsza Strategia postawiła przed sobą 4 cele strategiczne charakteryzujące każdy z trzech obszarów:

- 1) rozwój mieszkalnictwa,
- 2) rozwój gospodarczy,
- 3) ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowo-turystyczno-rekreacyjnego.

Cele strategiczne będą osiągnięte poprzez realizację konkretnych celów operacyjnych. W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego można wskazać następujące cele:

Cel: Rozwijanie działalności sportowej i kulturalnej na terenie Gminy.

Proponowane projekty/zadania:

- organizacja zajęć pozaszkolnych dla dzieci i młodzieży,
- wspieranie i aktywizacja działań stowarzyszeń, organizacji pozarządowych, klubów sportowych i inicjatyw społecznych,
- rozwój oferty sportowo-kulturalnej,
- wykorzystanie istniejącej bazy i potencjału świetlic wiejskich oraz obiektów sportowych do rozwijania funkcji sportowych, kulturalnych i rekreacyjnych,
- rozbudowa infrastruktury sportowo-kulturalnej.

Cel: Promowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Proponowane projekty/zadania:

- organizowanie imprez sportowo-kulturalnych,
- wspieranie merytorycznie i organizacyjnie lokalnego ruchu artystycznego i kulturalnego,
- promowanie dorobku kulturalnego Gminy, upowszechnianie kultury wyższej oraz edukacji kulturalnej.

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Stara Biała

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Stara Biała został opracowany w lipcu 2006 r. Plan został opracowany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Stara Biała ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Stara Biała jest gminą wiejską położoną na prawym brzegu Wisły, w centralnej części Polski, w środkowo-zachodniej części województwa mazowieckiego, w północnozachodniej części powiatu płockiego. Graniczy z następującymi gminami: od półn. – z gminą Gozdowo (powiat sierpecki); od wsch. – z gminą Bielsk (powiat płocki); od płd.-wsch. – z gminą Radzanowo, od płd. z Miastem Płock (powiat grodzki Płock); od płd.-zach. – z gminą Nowy Duninów (powiat płocki); od zach. – z gminą Brudzeń Duży (powiat płocki).

Gmina obejmuje obszar 111,12 km². Siedziba władz gminy znajduje się w miejscowości Biała. Na strukturę administracyjno-osadniczą gminy składa się 29 obrębów geodezyjnych: Biała, Biała Nowa, Biała Stara, Bronowo Kmiece, Bronowo Nowe, Bronowo Zalesie, Brwilno, Draganie Nowe, Draganie Stare, Dziarnowo, Kamionki, Kobierniki, Kowalewko, Kruszczewo, Ludwikowo, Mańkowo, Maszewo n/Wisłą, Maszewo Duże, Miłodróż, Trzepowo Nowe, Ogorzelice, Proboszczewice Nowe, Proboszczewice Stare, PGR Srebrna, Srebrna, Trzebuń, Ułaszewo, Włoczewo, Wyszyna. Gmina liczy 28 miejscowości.

Gmina Stara Biała jest jedną z 15 gmin powiatu płockiego i gostynińskiego należących do Związku Gmin Regionu Płockiego. Należy również do Obszaru Funkcjonalnego Aglomeracji Płockiej oraz jest Partnerem Obszaru Funkcjonalnego Miasta Płocka. Ponadto Gmina jest członkiem Stowarzyszenia Lokalnej Grupy Działania „Aktywni Razem” z siedzibą w Gąbinie. Ponadto Gmina jest członkiem Lokalnej Grupy Działania „Aktywni Razem” z siedzibą w Gąbinie.

Obszar gminy Stara Biała, wg. podziału dokonanego przez J. Kondrackiego, głównie na podstawie cech morfologicznych terenu, znajduje się w granicach prowincji Niż Środkowoeuropejski oraz podprowincji Pojezierza Południowobałtyckiego. Obszar gminy niemal w całości znajduje się w granicach mezoregionu: Pojezierze Dobrzyńskie (315.14). Niewielka, południowa część Gminy (taras na prawym brzegu rzeki Wisły) należy do mezoregionu Kotlina Płocka (315.35), natomiast część półn.-wsch. do mezoregionu Wysoczyzna Płńska (318.61).

Podstawową sieć hydrograficzną tworzą rzeki: Wisła, jej dopływy: Skrwa Prawa oraz Brzeźnica, a także rzeka Wierzbica.

Walory przyrodnicze Gminy objęte zostały ochroną w formie ustanowienia: Rezerwatu Brwilno, Nadwiślańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, Brudzeńskiego Parku Krajobrazowego, obszaru NATURA 2000 Sikórz (w Kobiernikach), użytków ekologicznych i pomników przyrody.

Gmina Stara Biała w całości położona jest w dorzeczu dolnej Wisły.

• Działalność kulturalna¹

Na terenie Gminy Stara Biała działalność kulturalna koncentruje się głównie w szkołach, gdzie w ograniczonym zakresie prowadzone są zajęcia świetlicowe, wyrównawcze i pozalekcyjne. Aktywność kulturalna skupia się wokół działalności Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu (GOKiS). Ponadto wspierana jest przez Ochotnicze Straże Pożarne.

¹ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stara Biała (Uchwała Nr 201/XXIV/21 Rady Gminy Stara Biała z dnia 26 maja 2021 r.)

W gminie działa Gminna Orkiestra Dęta, funkcjonująca w ramach GOKiS. Uświetnia ona swoimi koncertami m.in. wydarzenia gminne i kościelne, oraz odnosi sukcesy podczas przeglądów orkiestr dętych.

Organizowane są liczne przedsięwzięcia o charakterze kulturalno-integracyjnym, takie jak: Dożynki Gminne, Rajd „Brwileńska Ostoja” (rajd śladami miejsc pamięci narodowej), festyn „Powitanie lata”, kołędowanie w Święto Trzech Króli, Dzień Strażaka, odpusty parafialne, występy zapraszanych artystów.

Na obszarze gminy funkcjonują świetlice wiejskie w: Dziarnowie, Bronowie-Zalesiu, Brwilnie, Kamionkach oraz Włoczewie.

Na terenie gminy działa także Gminna Biblioteka Publiczna. Siedziba Biblioteki zlokalizowana jest w miejscowości Biała. Biblioteka posiada także filię w Nowych Proboszczewicach.

• Turystyka²

Przez Gminę Stara Biała przebiega kilka szlaków turystycznych:

- szlak czerwony im. Bolesława Krzywoustego. Należy on do szlaków PTTK. Jest to szlak pieszy (na wybranych odcinkach nadaje się do uprawiania turystyki rowerowej), a jego całkowita długość wynosi 125,5 km. Przez gminę przebiega odcinek liczący 65 km. Na trasie szlaku znajdują się zabytki, m.in.: kościoły, dwory, mogiły, oraz obiekty cenne przyrodniczo, w tym pomniki przyrody;
- szlak żeglarski Wisła - odcinek Płocki obejmuje gminy: m. Płock, Nowy Duninów, Stara Biała, Brudzeń Duży;
- szlak kajakowy Skrwa Prawa – tylko w niewielkim stopniu wkraczający w obszar gminy, gdyż Skrwa Prawa wyznacza zachodnią granicę Gminy na krótkim, ok. 3,5 km odcinku. Szlak rozpoczyna się od Jeziora Skrwilno, a kończy ujściem Skrwy do zatoki Zalewu Włocławskiego (most w Murzynowie). Długość całego szlaku liczy 103,5 km;
- Mazowiecka droga świętego Jakuba (odcinek Warszawa – Włocławek) – fragment europejskiej sieci szlaków pielgrzymkowych (Drogi świętego Jakuba), związanych z pielgrzymkami do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela (Hiszpania). Mazowiecka droga świętego Jakuba liczy 140 km, wiedzie od Warszawy do Mogilna, gdzie wkracza na Wielkopolską Drogę św. Jakuba;
- trasa konna w kompleksie Brwilno – 12 km trasa, z kilkoma pętlami i 3 punktami wyjściowymi, udostępniona i oznakowana przez Nadleśnictwo Płock we współpracy z Brudzeńskim Parkiem Krajobrazowym;
- szlak kajakowy Wisła – szlak przeznaczony dla doświadczonych kajakarzy, na odcinku od Płocka do Włocławka, m.in. ze względu na niebezpieczne fale, uznawany jest za najbardziej niebezpieczny odcinek całego szlaku.

Poza szlakami w obszarze Gminy przez teren Nadleśnictwa Płock poprowadzona została ścieżka ornitologiczna w Brwilnie pn. „Ptasia ścieżka”. Jest to ścieżka długości ok. 4,5 km, częściowo przebiegająca również przez lasy w gminie Brudzeń Duży, na jej trasie zaplanowano 5 przystanków.

5.2. Zarys historii³

Gmina Stara Biała leży na terenie historycznego Mazowsza płockiego. Najstarsze ślady obecności człowieka na tym terenie pochodzą z okresu późnego paleolitu (15000-8000 p.n.e.) oraz mezolitu (8000-5000 p.n.e.). Pierwsze ślady osadnicze, zlokalizowane głównie w płn.-zach. części obecnej gminy, datuje się na neolit (ok. 4500-1800 p.n.e.) i są to kultury pucharów lejkowatych oraz amfor kulistych. W VII w. n.e. na tereny Mazowsza płockiego napływały plemiona słowiańskie. Rozkwit osadnictwa nastąpił tu jednak dopiero między IX a XI w. Powstało wówczas kilkadziesiąt małych grodów - warowni stanowiących jednocześnie węzłowe punkty militarne i komunikacyjne oraz ośrodki wspólnot terytorialnych. W okresie

² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stara Biała (Uchwała Nr 201/XXIV/21 Rady Gminy Stara Biała z dnia 26 maja 2021 r.)

³ Gmina Stara Biała. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, tom I. Uwarunkowania rozwoju, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 197/XXII/17 Rady Gminy Stara Biała z dnia 25 maja 2017 r.

między poł. X w. a poł. XI w. powstał gród w Proboszczewicach,⁴ stanowiący jeden z większych ośrodków na płn. Mazowszu, wzniesiony w tym czasie obok Gruduska, Grodziska nad Liwcem, Grzebska, Płocka, Płońska, Serocka, Stupska, Szreńska i Tańska. Ślady osadnictwa plemiennego i wczesnośredniowieczne osady zlokalizowano w Białej, Starej Białej, Dziarnowie, Kobiernikach, Kruszczewie, Maszewie, Nowych i Starych Proboszczewicach oraz w Ulaszewie. Prawdopodobnie z tych osad wykształciły się późniejsze wsie.

Historia obszaru obecnej gminy Stara Biała ściśle związana jest z historią Płocka, z którym gmina graniczy. Płock, który w czasach plemiennych był ważnym ośrodkiem kultowym, stał się istotnym ośrodkiem władzy również w czasach piastowskich. W latach 1037-1047 był głównym grodem państwa Mieclawa, cześnika króla Mieszka II, który w czasie reakcji pogańskiej ogłosił się niezależnym władcą Mazowsza. Został zwyciężony przez Kazimierza Odnowiciela w 1047 r. Już w 1075 r. utworzono biskupstwo mazowieckie z siedzibą w Płocku. W wyniku rozbicia dzielnicowego, na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego księstwo płockie od 1138 r. stanowiło jedną z dzielnic państwa piastowskiego pod berłem Bolesława Kędzierzawego, potem jego brata Kazimierza Sprawiedliwego i jego potomków - wówczas uległo rozdrobnieniu. W latach 1351-1370 król polski Kazimierz Wielki był jednocześnie księciem płockim. W 1381 r. księstwo płockie stało się znów samodzielny władztwem.

Dzięki warunkom sprzyjającym rozwojowi rolnictwa i korzystnemu układowi komunikacyjnemu, już w XIII w. ziemia płocka należała do obszarów gęsto zaludnionych, a osadnictwo koncentrowało się przy Wiśle i rzekach Wierzbicy oraz Skrwie Prawej. Mimo iż częste napady ze strony sąsiednich Prusów (1222 r., 1243 r.) i Jaćwingów (1266 r.) były hamulcem dla rozwoju regionu.

W średniowieczu większość ówczesnych wsi obecnej gminy stanowiła własność książęcą. Od XII w. część z nich należała do uposażenia biskupów i kapituły płockiej: Proboszczewice, Kruszczewo, Trzebuń i Ulaszewo. Osady książęce - należące do formacji najstarszych - od końca XV w. przeszły na własność królewską. Nieliczne wsie zostały nadane rycerstwu. Wieś Srebrna w 1383 r. została nadana - przez Siemowita IV, księcia płockiego - Pawłowi z Radzanowa herbu Prawda, chorążemu warszawskiemu. Geneza szlachty o herbie Prawda pozostaje niejasna, niektórzy badacze przypuszczają, że Prawdzicowie mogą być potomkami mazowieckich książąt plemiennych doby przedpiastowskiej⁵. Herbem Prawda pieczętowały się rodziny posiadające część majątków na terenie obecnej gminy: Kryscy (Brwilno, Stara Biała), Niszczycy (Stara Biała, Bronowo Sady, Ogorzelice), Radzanowscy (Bronowo Kmiece).

W 1495 r., po śmierci ostatniego księcia płockiego Janusza II, Jan Olbracht przyłączył księstwo płockie do Korony. Do rozbiorów w 1793 r. Płock pozostawał stolicą województwa płockiego.

Wiek XV i XVI to okresy pomyślne dla regionu. Szczególnie po pokoju toruńskim (1466 r.) Płock i okolica czerpały korzyści z handlu na szlaku Włodzimierz - Toruń i ze spływu zboża do Gdańska. Jak wspomniano, w 1495 r. część wsi obecnej gminy Stara Biała weszło w skład królewskich, znajdujących się w rękach królowej Bony, której działalność pozytywnie wpłynęła na ich rozwój gospodarczy. Były to wioski: Bronowo Kmiece, Draganie i Dziarnowo, Maszewo, Stara Biała. Następnie przechodziły w ręce rodów: Kroczewskich i Sierakowskich, w XVII i XVIII Krasieńskich i Piwów, w XIX w. - Fuhrmannów, a w okresie międzywojennym - Szemplińskich. W rękach kapituły płockiej pozostawały Proboszczewice, Kruszczewo, Trzebuń i Ulaszewo.

Natomiast pozostałe wsie, ich części i przysiółki znajdowały się w rękach drobnej szlachty zagrodowej, samodzielnie uprawiającej swoje ziemie. Charakterystyczna jest wysoka liczebność stanu rycerskiego oraz jego olbrzymie rozdrobnienie majątkowe. Zdecydowaną większość stanowiła bez kmiecia szlachta zagrodowa. Należące do różnych właścicieli części wsi otrzymywały osobne nazwy, z reguły w formie określenia dodanego do miana całej wsi (np. części wsi Bronowo). Szlachta jednowioskowa i cząstkowa, której ziemia

⁴ Trzeciński M., Grody „plemienne” i „wczesnopaństwowe” na Mazowszu (IX-XI w.). Stan badań, problematyka i możliwości interpretacji, *Historia SlavorumOccidentis*, 2018, nr 2 (17), s. 57, Internet:

<https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/hso/17/hso1702.pdf> (dostęp: 10.03.2023)

⁵ Gąsiorowski P.B., Sieprscy: genealogia i pamięć, w: *Biezuńskie Zeszyty Historyczne* 28, 5-20, 2014, Internet: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Biezunskie_Zeszyty_Historyczne/Biezunskie_Zeszyty_Historyczne-r2014-t28/Biezunskie_Zeszyty_Historyczne-r2014-t28-s5-20/Biezunskie_Zeszyty_Historyczne-r2014-t28-s5-20.pdf (dostęp: 15.03.2023)

uprawiana była przez chłopów pańszczyźnianych (od XVI w.) posiadała majątki w Ogorzelicach, Kobiernikach, Bronowie-Zalesiu, Włoczewie, Dziarnowie, Miłodrożu i Kamionkach.⁶

W XVII i XVIII w. nadeszły lata wojen, epidemii i pożarów, które zdewastowały region, zdziesiątkowały ludność, niszczyły okoliczne ziemie. Najpierw potop szwedzki (w latach 1655-1660), który zniszczył bardziej dotkliwie Mazowsze niż resztę kraju. Potem wojna północna (w latach 1700-1721), która znów sprowadziła Szwedów (1702 r. i 1708 r.) i choć działania wojenne ustały tu dość szybko, przysłała zaraza, która w 1708 r. zdziesiątkowała region płocki. W tym samym czasie przeszły fale powodziowe na Wiśle, dokonując dodatkowych zniszczeń, zaś w 1713 r. August II wprowadził do Polski armię saską, której utrzymaniem obciążył kraj. Wojska saskie dokonywały nadużyć i aktów przemocy, także wobec ludności, co wywołało zbiegostwo chłopów do Prus Książęcych. Terenem szczególnie dotkliwych gwałtów było województwo płockie, które odmówiło płacenia podatków, zyskując poparcie całego Mazowsza. Po śmierci Augusta II (1733 r.), przy poparciu rosyjskich i saskich dyplomatów, wybrano na króla Augusta III, co stało się sygnałem do wojny domowej między jego zwolennikami i zwolennikami Stanisława Leszczyńskiego. Powołana konfederacja dzikowska prowadziła walki do 1735 r., m.in. na terenie województwa płockiego.

Kolejne wojny wewnętrzne, prowokowane przez państwa ościenne trwały, w 2 poł. XVIII w. W ich efekcie w 1793 r., w wyniku drugiego rozbioru Polski, województwo płockie dostało się pod panowanie Prus. Od tego momentu stopniowo postępowała germanizacja regionu. Miasto Płock było kreowane na stolicę regencji Nowych Prus Wschodnich. Region w przewadze pozostał katolicki, niemniej, na przełomie XVIII i XIX w., na terenie gminy Stara Biała, w Maszewie osiedlili się ewangelicy pochodzenia niemieckiego.

W latach 1807-1809 teren gminy należał do Księstwa Warszawskiego, departamentu płockiego. Wprowadzono wówczas podział na gminy. Obszar obecnej Gminy Stara Biała znalazł się w gminie, z siedzibą w Brwilnie, która objęła również części terenów należących do obecnych gmin Brudzeń Duży i Płock. Od 1815 r. gmina przynależała do Królestwa Polskiego, obwodu i województwa płockiego, a od 1837 r. - do guberni płockiej.

W 1815 r. Płock stał się głównym miastem województwa płockiego, co prowokowało zarówno rozwój miasta, jak i okolicznych terenów. Od lat 70. XIX w. zarysowywała się coraz trudniejsza sytuacja ekonomiczna wsi, wynikająca z nagłej likwidacji pańszczyzny. Ubożęjąca szlachta wędrowała do miasta, chłopci, posiadający karłowate gospodarstwa (ponad 30 % gospodarstw do 3 ha) masowo emigrowali za granicę. Nasilenie ruchów emigracyjnych trwało w okresie od 1870 r. do 1930 r. W tym czasie większość chłopskich gospodarstw rolnych pozostała związana z większymi majątkami i serwitutami, głównie leśnymi i pastwiskowymi. Ta, charakterystyczna dla regionu płockiego, pozostałość stosunków feudalnych zlikwidowana została dopiero wraz z reformą rolną w 1945 r. Na trudności w rozwoju gospodarczym wpływały niedobory komunikacyjne, upadek oświaty związany z polityką rusyfikacyjną, nawet analfabetyzm. Po 1905 r. zaczęły się ruchy wolnościowe, zwłaszcza lewicowe.

W okresie I wojny światowej region płocki został zajęty przez Niemców w 1915 r. W 1918 r. znalazł się w rękach polskich. W okresie 18-19 sierpnia 1920 r. w Płocku miała miejsce obrona miasta przed bolszewikami, co odbiło się również na okolicy. W okresie międzywojennym panowała tu bieda, bezrobocie i stagnacja, na wsi - ogromne przeludnienie.

W latach 1918-1975 Gmina Stara Biała administracyjnie należała do powiatu płockiego, województwa warszawskiego, od 1975 r. do województwa płockiego. W czasie II wojny światowej miasto, włączone do III Rzeszy, było częścią rejencji ciechanowskiej Prus Wschodnich.

W wyniku II wojny światowej nastąpiło szereg zaburzeń w życiu gospodarczym ubogiej wsi płockiej. W pierwszych latach po wojnie klęską dla rolnictwa było niemal całkowite wyniszczenie przez okupanta hodowli, szczególnie koni. Reforma rolna wprowadzona w 1945 r., rozparcelowała wszystkie gospodarstwa powyżej 50 ha, uwłaszczyła bezrolnych i małorolnych chłopów, co podniosło liczbę gospodarstw średnich do

⁶Smoleński W., Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej: rozrodzenie i ubóstwo, /w:/ Przegląd Historyczny 2/1, 20-42, 1906. Internet: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przeglad_Historyczny/Przeglad_Historyczny-r1906-t2-n1/Przeglad_Historyczny-r1906-t2-n1-s20-42/Przeglad_Historyczny-r1906-t2-n1-s20-42.pdf (dostęp: 10.03.2023); Dymek B., Z dziejów szlachty mazowieckiej (dziedzictwo kulturowe i stereotyp), Kielce 2005

około połowy ogólnej liczby. Ich wielkość nie pozwalała jednak na wyżywienie rodziny. Przemysł rolny rozwijał się słabo. W przeludnionym regionie zapotrzebowanie na pracę było ogromne. Ta trudna sytuacja ekonomiczna wymusiła decyzję o lokalizacji na terenie Płocka zakładów petrochemicznych, których budowę rozpoczęto w 1959 r. Obecnie na terenie gminy, obok osób utrzymujących się z rolnictwa, dużą liczbę stanowią chłoprobotnicy zatrudnieni w przemyśle płockim.

5.3. Zarys historii wsi⁷

Biała (ob. Stara Biała) – na terenie obecnej wsi Biała i Stara Biała zlokalizowano wiele punktów osadniczych i osad wczesnośredniowiecznych oraz osadę datowaną na X-XIII w. Parafia w Białej erygowana została w XII w. Miejscowość wzmiankowana jest w 1378 r., jako wieś książęca, od 1495 r. - wieś królewska, największa w województwie płockim. W 1 poł. XVI w. dzierżawiona była przez Elżbietę Sierpską z Gaju, starościnię płocką. W tym czasie dobra Biała i Maszewo utworzyły tenutę dzierżawną liczącą 800 hektarów roli, z czego 200 hektarów stanowiło wójtostwo. Od 1543 r. dobra znalazły się w rękach królowej Bony. W 1555 r. Bona zastawiła je swojemu sekretarzowi Janowi Kroczewskiemu. Potem dzierżawcami byli: Stanisław Sierakowski, kasztelan łędzki, jego syn Jan, kasztelan brzeski - w XVI w., Jan Dobrogost (Bonawentura) Krasiński, referendarz wielki koronny - w XVII w., w końcu XVII w. - Jan Kazimierz Krasiński, podskarbi koronny, wojewoda płocki, potem Piotr Piwo, sędzia ziemi gostynińskiej. Właścicielami wójtostwa w Białej byli między innymi: ród Prawdziwców Ośnickich (m. in. Andrzej kasztelan raciański i Jan, stolnik płocki), Paweł Kryski z Drobyna, faworyt królowej Bony Jan Altensee - aptekarz królowej, potem burmistrz i aptekarz w Płocku. W 1662 r. w Białej wymieniany jest dwór.

W czasie zaborów kolonia Biała i Maszewo stanowiły własność państwa, zarządzaną przez dzierżawców. Po uwłaszczeniu folwark w Białej przyłączony został do majoratu Fuhrmannów w Brwilnie. Po odzyskaniu niepodległości folwark objął Mikołaj Szempliński - do 1930 r.

Bronowo – w średniowieczu wieloczęściowa wieś szlachty zagrodowej: Bronowo Kmiece, Bronowo-Zalesie, Bronowo Sady, Bronowo Nagórne, Bronowo Salonki, Bronowo Gąsiory. Tereny do poł. XIV w. stanowiły własność książęca, potem zostały nadane szlachcie. W 1497 r. król Jan Olbracht skonfiskował wszystkie majątki i nadał je: Bronowo Sady - Andrzejowi Niszczycykiem z Radzanowa, Bronowo Gąsiory (od XVI w. folwark) - Szczepanowi Michlewskiemu, Bronowo Kmiece - Jakubowi i Krystynowi z Leszna.

Bronowo Nagórne – Janowi z Szeligów. Na przełomie XIX i XX w. wymieniane są wsie Bronowo Kmiece, Bronowo-Zalesie, Bronowo Sady i trzy folwarki.⁸

Bronowo Kmiece – w 1349 r. wieś oddana w dożywocie szlachciance Przejce, potem znacznie rozdrobniona. W XV w. należała do Pawła z Radzanowa, protoplasty rodu Radzanowskich - Niszczycykich. W pocz. XVI w. własność Bronowskich o przydomkach: Mroczek, Czapla, Gąsiorek, od XVII w. - własność Zaleskich, w XVIII w. - Łempickich - do 1881 r., kiedy majątek przeszedł w ręce Jana Wernika. Ostatnimi właścicielami wsi byli bracia Tadeusz i Stanisław Sułowsy, którzy do końca 1927 r. rozparcelowali 100 ha. Istniał tu wiatrak i karczma.

Bronowo-Zalesie – wzmiankowane w 1400 r., własność Bronowskich, potem Zaleskich, Łempickich, Zboińskich i innych. W 2 poł. XIX w. istniał tu zespół dworski, z którego zachował się park. W 1880 r. wymieniane jest Bronowo-Zalesie - wieś i folwark. Bronowo Gąsiory, Nagórne i Sady w 1 ćw. XVIII w. włączone zostały do Zalesia.

Brwilno – na terenie wsi zachowało się szereg śladów osadniczych z epoki brązu i średniowiecza. Osada zapewne zachowała ciągłość osadniczą. Wieś początkowo należała wieś szlachty z rodu Prawdziwców, na pocz. XV w. - do Gulczewskich, od 1444 r. do poł. XVII w. - do Kryskich. W 1 poł. XVI w. była jedną z największych wsi szlacheckich w okolicy. W 1651 r. z rąk Doroty z Kryskich Berzewiczowej przeszła

⁷ Strona internetowa gminy Stara Biała: <https://www.starabiala.pl/gmina-stara-biala> (dostęp: 20.03.2023)

⁸ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom I, Warszawa, 1880-1914, Internet: http://dir.icm.edu.pl/pl/Sloownik_geograficzny/Tom_I/382 (dostęp: 10.03.2023)

w posiadanie biskupa płockiego, który zastawił Brwilno norbertankom płockim wraz z prawem patronatu do kościoła. W 1757 r. dobra przeszły na skarb Rzeczypospolitej, potem przejął je Ignacy Zboiński, kasztelan płocki. Po rozbiorach wieś przejął skarb państwa - stała się ośrodkiem dóbr rządowych. Istniejący tu folwark donacyjny należał do majoratu Łąck, najpierw do Romana Fuhrmanna, łowczego dworu carskiego, przewodniczącego Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, potem jego syna Mikołaja i wnuka Grzegorza. W XIX w. powstał tu drewniany dwór. W 1930 r. wieś znajdowała się we własności Jabłońskich. W 1817 r. w Brwilnie funkcjonował szpital parafialny.

Dziarnowo – na terenie wsi zlokalizowano wczesnośredniowieczną osadę i kilka starszych punktów osadniczych. Wieś wzmiankowana w XIII w., jako własność książęca, potem starostwa płockiego. Było tu też wójtostwo. W 1883 r. we wsi działała szkołka elementarna, dwa wiatraki, olejarnia oraz karczma rządowa.

Kamionki – siedziba szlachty zagrodowej herbu Dołęga, od XV w. - Kamińskich. Folwark istniał w XVI w. W XVII w. własność Żółtowskich, w XVIII w. - Rościszewskich, w XIX w. - ponownie Kamińskich (Kamińskich).

Kobierniki – na terenie wsi zlokalizowano wczesnośredniowieczne osady. Właścicielami wsi byli kolejno: Kobierniccy, Przeciszewscy, Jaworowscy, Karnkowscy i Zboińscy, w 1883 r. - Stanisław Piwnicki. Był tu młyn wodny nad Wierzbicą.

Kowalewko – pojawia się w dokumentach w 1641 r. - jako folwark Srebrnej i pozostaje w dobrach do poł. XIX w. Potem własność Makowskich, Czaplickich i Jeleniewskich. W 1883 r. wymieniane są wieś i folwark.

Kruszczewo – wieś była uposażeniem kolegiaty św. Michała w Płocku co najmniej od XIV w. W 1674 r. i 1712 r. stał tu dwór. Było tu też wójtostwo.

Mańkowo – od XVIII w. folwark Srebrnej.

Maszewo i Maszewo Duże – na terenie wsi zlokalizowano osadę wczesnośredniowieczną. Wieś początkowo książęca, potem królewska, wchodząca w skład starostwa płockiego. W XVI w. liczyła ok. 300 ról osadzonych kmieciami. Od I ćw. XVI w. wraz z Białą stanowiła największą w województwie tenutę. W 1819 r. w kolonii Maszewo, na trakcie z Płocka do Torunia, znajdowała się karczma rządowa zwana czerwoną. W 2 poł. XIX w. powstał tu cmentarz ewangelicko-augsburski (od 1951 r. - rzym.-kat., nie istnieje). Na przełomie XVIII/XIX w. wieś, zasiedlona przez kolonistów niemieckich, stanowiła jeden z ważniejszych ośrodków luteranckich na Mazowszu płockim. W 1827 r. wymieniana jest wieś - własność rządu i kolonia Maszewo. W 1885 r. wymieniane jest Maszewo Duże i Maszewo Małe. Istniały tu dwa domy modlitwy: luterancki i braci Morawskich, szkołka ewangelicka oraz browar, dwie olejarnie, wiatrak, 3 sklepy, szynk i karczma. Do Maszewa Dużego należały dwie osady rządowe: karczmiarska i młyńska z młynem wodnym. W końcu XIX w. postawiono tu dwór drewniano-murowany.

Miłodróż – wieś wzmiankowana w pocz. XVI w., stanowiła własność Miłodroskich - do XVIII w. W 1817 r. wymieniana jako wieś szlachecka. W 1885 r. wzmiankowana jest wieś i folwark.

Nowe Trzepowo – w XVI w. wieś Trzepowo należała do uposażenia kapituły płockiej; w pocz. XX w. stanowiła własność Włodzimierza Zdrojeckiego; majątek rozparcelowano w latach 20. XX w. Po wojnie wieś Trzepowo weszło w skład nowo utworzonej gromady Trzepowo Nowe, w 1961 r. większą część wsi włączono w obręb Płocka, zaś mniejszą część pñ. połączono z Nowym Trzepowem (gmina Stara Biała).

Ogorzelice – wieś znana od poł. XV w., jako własność rycerza Oracego herbu Rola. W XVI w. własność Konarskich, Niszczyckich i Zaleskich, w I poł. XVII w. - Pintowskich, w poł. XVIII w. - Zakrzewskich, w końcu XVIII w. - Wawrzyńca Żochowskiego. W 1775 r. wzmiankowane są tu zabudowania dworskie i gospodarcze. W 1806 r. - dwór drewniany, kuźnia i karczma. W 1817 r. własność W. Dzierżanowskiego. W roku 1822 r. jest to wolna wieś szlachecka, administrowana przez Krystynę z Żochowskich Dzierżanowską; wymieniane są zabudowania dworskie: dom mieszkalny, drewniany, stajnia,

kurniki, spichlerz, dwie stodoły i inne zabudowania gospodarcze oraz 8 siedlisk wiejskich, kuźnia, karczma i pola i ogrody dworskie. W 1832 r. - własność Polczyckich, od 1855 r. - Zboińskich, od 1864 r. - Grabowskich, od 1929 r. - Gorczyńskich. W 1 poł. XIX w. wzniesiono dwór murowany.

Srebrna – na terenie wsi odnotowano wczesnośredniowieczną osadę. W 1383 r. miejscowość nadana została przez Siemowita IV, księcia płockiego Pawłowi (Paszkowi) z Radzanowa herbu Prawda, chorążemu warszawskiemu. Wtedy też powstał zapewne pierwszy dwór. W końcu XV w. wieś należała do Andrzeja Radzanowskiego, który w 1517 r. (po zmianie nazwiska na Niszczycki) został wojewodą płockim, potem bliskim współpracownikiem króla Zygmunta Augusta. W 4 ćw. XVIII w. Srebrna należała do Mańkowskiego, w 1842 r. kupił ją urzędnik carski Robert Fuhrmann. Od 1852 r. - własność Eugeniusza Piwnickiego z Sikorza i jego żony Jadwigi z Hoffmannów, potem ich syna, Stanisława. W 1898 r. właścicielką była Maria Piwnicka, żona Tadeusza Zielińskiego zastrzelonego podczas wojny bolszewickiej w 1920 r.. Rezydencję w Srebrnej przekształciła w ośrodek życia kulturalnego. Rodzina Zielińskich jest zasłużona dla kultury Mazowsza - księgozbiór Gustawa Zielińskiego, ojca właściciela Srebrnej, ofiarowany Towarzystwu Naukowemu Płockiemu, tworzy trzon Biblioteki im. Zielińskich.

Stare i Nowe Proboszczewice – na terenie obu wsi zlokalizowano wiele śladów osadniczych z okresów starożytnych, wczesnego średniowiecza i nowożytnych oraz grodzisko datowane na XI w., nazywane przez miejscowych Kosmatą Górą lub „Szwedzka Góra” - miejsce sławne ze zwycięskiej bitwy z Krzyżakami na początku XVI w. Od XII w. wieś stanowiła własność kapituły płockiej. Od końca XVIII w. należała do dóbr rządowych ekonomii Brwilno. W 1822 r. - nadal była wsią rządową. W 1828 r. wymieniany jest młyn, w 1888 r. - kościół, karczma i folwark. W 1909 r. właścicielem majątku był Franciszek Dunin-Mieczyski, w końcu lat 20. XX w. - Jan Wyżykowski. W tym czasie była tu też druga, większa własność należąca do Mieczysława Karskiego.

Trzebuń – wieś średniowieczu stanowiła własność kapituły płockiej. W końcu XVIII w. skonfiskowane dobra zostały włączone do dóbr skarbowych Ekonomii Brwilno.

Ułaszewo – we wsi zlokalizowano osady: wczesnośredniowieczną i średniowieczną. Wieś stanowiła własność kolegiaty św. Michała w Płocku. Dobra były zwykle zastawiane lub wydzierżawiane. W XIX w. wieś przeszła na własność skarbu państwa. Było tu też wójtostwo.

Włoczewo – istniejące już w XVI w., stanowiło własność szlachty zagrodowej. Dopiero w poł. XIX w. powstał tu większy folwark oraz wiatrak i karczma. Był tu również, być może od początku XX w., dwór murowany i park, zniszczone w okresie powojennym.

Wyszyna – w dokumencie z 1349 r. wieś wymieniona jest, jako należąca do kasztelanii wyszogrodzkiej. W 1578 r. posiada młyn „doroczny”. W 1895 r. - podzielona na wieś i folwark nad Wierzbicą, również posiadała młyn wodny.

6. Krajobraz kulturowy

Zabytki stanowiące materialne dziedzictwo kulturowe, umiejscowione w przestrzeni przyrody kształtowanej przez człowieka w efekcie jego działalności, wraz z dziedzictwem niematerialnym, składają się na krajobraz kulturowy stanowiący istotną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego i antropologicznego. Krajobraz kulturowy jest elementem budującym tożsamość mieszkańców i stanowi postawę kształtowania własnej kultury oraz przyszłego rozwoju.

Gmina Stara Biała rozlokowana jest na płn. brzegu Wisły, w dolinach rzek, Skrwy Prawej i Wierzbicy, na terenie stwarzającym dogodne warunki do rozwoju turystyki, zawierającym atrakcyjne tereny chronione: Rezerwat Brwilno, Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu (Maszewo, Brwilno), Brudzeński Park Krajobrazowy, Obszar Natura 2000 (obszar siedliskowy Sikórz, Kobierniki), użytki ekologiczne, pomniki przyrody. Jest to teren rolniczy - rolnictwo stanowiło podstawowe źródło utrzymania regionu. Niemniej położenie w pobliżu aglomeracji płockiej powoduje, że większość miejscowości gminy podlega intensywnym

procesom urbanizacyjnym (np. Nowe Proboszczewice z częścią Starych Proboszczewic, Maszewo Duże z Mańkowem, Biała, Nowa Biała); w miejsce pierwotnej zabudowy zagrodowej pojawia się zabudowa mieszkalna.

Obszar gminy charakteryzują wyraźnie ukształtowane struktury przestrzenne miejscowości, najczęściej o charakterze mieszanym, np. łączącym układy wsi ulicowej z rozproszoną. Wsie o układzie rozproszonym to np.: Dziarnowo, Włoczewo, Nowe Trzepowo, Nowe Draganie, płn. część Kamionek, Nowe Proboszczewice. Część wsi to pierwotne ulicówki: Stare Draganie, Maszewo, Kowalewko, Wyszyna, Nowa Biała, Ułaszewo, Brwilno. Wielodrożnice to np. Stare Proboszczewice czy Stara Biała. Większość wsi, zwłaszcza położonych w pobliżu Płocka, uległa znacznej rozbudowie przestrzennej, np.: Maszewo i Maszewo Duże, Brwilno, Biała i Nowa Biała, Mańkowo, dzięki silnej presji nowej jednorodzinnej zabudowy mieszkaniowej.

Niegdyś dominowała tu zabudowa zagrodowa, łącząca budynki mieszkalne i zabudowania gospodarcze. Obecnie w większości zastąpiona jest zabudową mieszkaniową jednorodziną i usługową. Zachowane pierwotne budynki mieszkalne - drewniane (bardzo rzadko) i murowane (od przełomu XIX/XX w.) - są najczęściej niewielkie, parterowe, czasem podwyższone o ściankę kolankową wyodrębnioną gzymsiem, nakryte dwuspadowym dachem.

W kilku wsiach występują rozległe zespoły rezydencjonalne - dwory powiązane z parkami (Bronowo-Zalesie, Srebrna, Ogorzelice), sąsiadujące z zespołami folwarcznymi, zespół szkolno-parkowy powstały na bazie założenia dworskiego w Nowym Trzepowie oraz pięknie skomponowany zespół „Antoniówka” w Brwilnie - to najcenniejsze zabytki gminy. Podobnie jak kościoły w Brwilnie, Starych Proboszczewicach i Starej Białej omówione zostaną w rozdziale poświęconym najcenniejszym zabytkom gminy.

Ważny element krajobrazu kulturowego stanowią cmentarze. Są elementem dziedzictwa materialnego (zabytki sztuki sepulkralnej, układ alejek i kwater, starodrzew), odnoszą się do również do dziedzictwa niematerialnego (przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych). Pierwsze cmentarze powstawały w bezpośrednim otoczeniu kościołów i jako takie - są zwykle najstarsze. Ważne osobistości chowano w kryptach kościelnych i upamiętniano w epitafiach, pozostałych grzebano na terenie przykościelnym. Na przestrzeni dziejów cmentarze te były likwidowane, zabudowywane, okrajane do formy placu otaczającego świątynię. Na terenie gminy stare cmentarze przykościelne znajdują się w Brwilnie, Starych Proboszczewicach i Starej Białej - w pierwotnych granicach, otoczone starodrzewem i współczesnym parkanem, w którym zachowały się czasem elementy starszego wyposażenia (Stare Proboszczewice) lub bramy (Stara Biała). W większości pozbawione są nagrobków, splantowane, obsiane trawą, częściowo utwardzone płytami chodnikowymi, wyposażone we współczesne obiekty kultu (krzyże, rzeźby i pomniki). Na cmentarzu w Brwilnie stoi drewniana dzwonnica z końca XVIII w. oraz murowana kaplica grobowa żołnierza napoleońskiego i jego córki, a także pomnik pomordowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej mieszkańców wsi, wśród nich proboszcza parafii i organisty. W Starych Proboszczewicach zachowana jest drewniana dzwonnica konstrukcji słupowej z XIX w., ponadto współczesne rzeźby MNP, popiersie Papieża Jana Pawła II i ołtarz polowy. Na cmentarzu przykościelnym w Starej Białej, otoczonym gęstym starodrzewem, stoi rzeźba Chrystusa dźwigającego krzyż, umieszczona na niewielkim kopcu, wyobrażenie orła polskiego (metaloplastyka) oraz figura fundacyjna św. Jadwigi Śląskiej.

Od XIX w. cmentarze umiejscawiano poza granicami wsi. Na terenie gminy Stara Biała znajdują się dwa historyczne cmentarze rzymsko-katolickie: w Starej Białej (4 ćw. XIX w), w obrębie, którego znajdują się miejsca pamięci narodowej: mogiła Jana Bartka, rozstrzelanego przez hitlerowców w 1944 r. i mogiła Antoniego Wiczorkowskiego, zamordowanego w 1942 r., oraz cmentarz w Starych Proboszczewicach (ok. poł. XIX w.), z neogotycką ceglana kaplicą grobową rodziny Lempickich, z 1892 r.

Rzadko jako zabytki postrzegane są obiekty postindustrialne. Tymczasem, jako zabytki techniki, stanowią istotne dziedzictwo kulturowe, gdyż wpisane w krajobraz są świadectwem szeroko pojętej kultury technicznej, ważnym dla historii techniki i przemysłu. Są to: fabryki, obiekty przemysłu przetwórczego (wiatraki, młyny, browary i gorzelnie, kuźnie), infrastruktura kolei (linie kolejowe, zespoły dworców) czy dzieła myśli inżynierskiej (mosty, wiadukty, urządzenia hydrotechniczne, elektrownie). Na terenie Gminy

Stara Biała reprezentują je: młyn elektryczny w Bronowie-Zalesiu, młyn elektryczny i dom młynarza w Wyszyńcu oraz młyn wodny w Kobiernikach. Ponadto magazyn spirytusowy i gorzelnia w Srebrnej.

6.1. Najcenniejsze zabytki Gminy Stara Biała

Do najcenniejszych w gminie Stara Biała należą dwa zabytki archeologiczne: **wczesnośredniowieczna osada w Białej datowana na XI-XIII w.**, oraz **wczesnośredniowieczne grodzisko w Nowych Proboszczewicach** - cenne ze względu na własną formę krajobrazową, pozwalającą na turystyczne zagospodarowanie. Obydwa stanowiska o znacznej wartości kulturowej wpisane są do rejestru zabytków.

Grodzisko w Proboszczewicach „Grodzisko – Szwedzki Okop” (tzw. Szwedzka Góra) zachowane jest dobrze. Położone na płn. krawędzi doliny rzeki Wierzbicy (stan. nr AZP 48-54/3, w miejscowości nr 1), jest obiektem o znacznych rozmiarach - wraz z otaczającym je rowem zajmuje powierzchnię ok. 2,5 ha. Od strony wsch. rozciągają się pola uprawne, gdzie zlokalizowano wiele śladów osadnictwa przygodowego, od strony płd. i zach. - głęboka dolina Wierzbicy, porośnięta olszynami. Badania na terenie grodziska prowadzono w 1957 r. (Zakład Polskiego Atlasu Archeologicznego), plan sytuacyjno-wysokościowy wykonał J. Fellmann w 1964 r., sondażowe badania wykopaliskowe z ramienia ZPAA prowadzono w 1965 r. Ponowne badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) - w 1986 r. Ponadto szereg inspekcji konserwatorskich (1986 r., 1988 r., 2004 r.). Odsłonięte podczas badań nawarstwienia kulturowe oraz pozyskany materiał zabytkowy pozwoliły ustalić okres użytkowania grodziska na XI w.

Obiekty tego typu mogą być znakomitym elementem promocyjnym, wykorzystywanym w turystyce kulturowej. Wymagają jednak odpowiedniego wyeksponowania w postaci wytyczenia szlaku oraz szczegółowego opisu historycznego i wizualizacji pierwotnego wyglądu.

Spośród pozostałych zabytków najcenniejsze są zespoły rezydencjonalne, zawierające dwory i parki, połączone z zespołami folwarcznymi. Niegdyś stanowiące całość należącą do jednego właściciela, teraz zwykle są podzielone i pełnią odmienne funkcje. Najbardziej kompletnym zespołem jest założenie w Srebrnej: pałac zlokalizowany w parku i folwark.

Srebrna - zespół dworski z parkiem z ok. 1800 r. i **folwark**. Klasycystyczny dwór i oficyna wzniesione zostały ok. 1800 r.; dwór przebudowano w latach 70. XIX w. zapewne wg projektu K. Gabrielskiego (wieża) i ponownie w 1902 r. - połączono go z oficyną. Uszkodzony w czasie działań wojennych w 1920 r., odbudowany został w obecnym kształcie. W okresie międzywojennym pałac w Srebrnej (własność Piwnickich) ściągał artystów, malarzy i literatów. Bywał tu Julian Tuwim, Ludwik Hieronim Morsztyn, Antoni Słonimski, Tadeusz Dołęga-Mostowicz, wg powieści którego kręcono tu w i pobliskim młynie w Radotkach film „Znachor”. W latach 1978-1982 miał miejsce gruntowny remont i adaptacja obiektu dla potrzeb ośrodka szkoleniowego MZRIp, dziś ORLEN S.A.

Wokół dworu powstał ok. 1870 r. park, prawdopodobnie według projektu Stefana Celichowskiego, ze stawem zlokalizowanym na zach. od dworu. Ponadto do zespołu włączono park leśny z pocz. XX w., ciągnący się w kierunku wsch. i płd.

W zach. części zespołu zlokalizowany jest folwark. W skład jego zabudowy wchodziły: spichlerz z 1891 r., gorzelnia i magazyn spirytusu z k. XIX w. - obiekty są użytkowane. Spichlerz jest dwukondygnacyjnym budynkiem nakrytym dwuspadowym dachem, mury z cegły, o ścianach przepartych dwiema kondygnacjami okien rozmieszczonych w dwukondygnacyjnych płytkich blendach, w zwieńczeniu zamkniętych łukiem w ośli grzbiet, w fasadzie tynkowanych oraz z pseudoryzalitem zwieńczonym półowalnym szczycikiem ujętym w sterczyny - na osi fasady.

Dwór w Srebrnej jest znacznie rozczłonkowanym, wielokrotnie przebudowywanym obiektem eklektycznym z elementami neorenesansu, opatrzonym wieżą, łącznikiem i przybudówką. Jego załącznikiem był budynek wzniesiony ok. 1800 r. Jest to niewielki, wysoko podpiwniczony, parterowy obiekt nakryty płytkim czterospadowym dachem osłoniętym ażurową attyką tralkową. Główne wejście i wejście ogrodowe znajdują się na osi przelotowej sieni, akcentowanej prostokątnym podcieniem w przyziemiu płytkiego ryzalitu; w elewacji ogrodowej w zwieńczeniu ryzalitu wprowadzono trójkątny naczółek. Ściany poziomo boniowane,

w narożach zaakcentowane boniowanymi lizenami. Cokół i fryz wieńczący - gładkie, w zwieńczeniu wyładowanym gzymsem, wokół prostokątnych okien opaski zwieńczone odcinkiem prostego gzymasu.

W płn.-wsch. narożu budynku usytuowana jest trójkondygnacyjna wieża na rzucie kwadratu, nakryta płytkim daszkiem namiotowym, wysunięta ryzalitowo ze ścian dwukondygnacyjnego łącznika o zaoblonych narożach. Usytuowana prostopadle do korpusu dawna oficyna - nieco wyższa od łącznika, dwukondygnacyjna, nakryta jest dwuspadowym dachem. Symetrycznie skomponowane ściany rozdzielone są, ujętym w linearne gzymasy, międzykondygnacyjnym pasem ściany.

Otoczający pałac park krajobrazowy założony w 1900 r., z wykorzystaniem naturalnego ukształtowania terenu, poszerzony został w pocz. XX w. o park leśny. W sąsiedztwie pałacu teren zagospodarowany jest brukowanymi placami z klombami i żywopłotami oraz grupami zieleni wysokiej. W starodrzewie przeważają buki, dęby i graby.

Spśród pozostałych zespołów, najcenniejszym ze względów ideowych, architektonicznych i kompozycyjnych, również ze względu na osobę architekta, jest zespół „Antoniówka” w Brwilnie, wkomponowany w malowniczy pejzaż nadwiślański i park krajobrazowy.

Brwilno „Antoniówka” - dawny Zespół Domu Wypoczynkowego Seminarium Duchownego, zbudowany w latach 20. XX w., na terenie zespołu parkowego wchodzącego w skład Brudzeńskiego Parku Krajobrazowego, obecnie siedziba Domu Opieki Społecznej.

Pierwszy budynek - Dom Letniskowy Seminarium - powstał w latach 1926-1927, według projektu Stefana Szyllera, z inicjatywy biskupa plockiego, Antoniego Juliana Nowowiejskiego. Zgodnie z koncepcją Szyllera, obiekt reprezentuje „styl narodowy” popularny w dwudziestoleciu międzywojennym, architektonicznie nawiązuje architektury obronnej XVI i XVII w.

Jest to budynek na rzucie litery C. Dwukondygnacyjny korpus na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty jest dwuspadowym dachem. W elewacji frontowej rozczłonkowany jest parą skrajnych, nieco wyższych ryzalitów nakrytych osobnymi, czterospadowymi daszkami z ażurowymi, czworobocznymi wieżyczkami w zwieńczeniu oraz wysuniętym ryzalitem z dwiema kondygnacjami drewnianych werand – od frontu, osłoniętych czterospadowym dachem z facjatą w połaci frontowej i ażurową wieżyczką w zwieńczeniu. W długości elewacji tylnej - drewniany podcień i dźwigający balkon. Ściany drewniane w konstrukcji zrębowej, kondygnacje rozdzielone wydatnym gzymsem okapowym na drewnianych konsolkach, werandy, podcienia, balkony i wieżyczki - w konstrukcji drewnianej, dachy kryte gontem. Otwory okienne prostokątne, rozmieszczone rytmicznie, delikatna ornamentyka słupów. Skrzydła mniejsze, na rzutach prostokąta, nakryte dachem dwuspadowym i trójspadowym.

Pozostałe zespoły to:

Ogorzelice – założenie dworsko-parkowe i pozostałość folwarku. Neorenesansowy dwór murowany z poł. XIX w., usytuowany na terenie pozostałości parku krajobrazowego; teren współcześnie otoczony ogrodzeniem z ażurowych płyt betonowych, zagospodarowany utwardzonymi alejkami, trawnikami i zielenią wysoka. Obecnie własność prywatna.

Budynek dwubryłowy, wysoko podpiwniczony: parterowy korpus podwyższony o ściankę kolankową, na rzucie prostokąta, przecięty jest prostopadle członem dwukondygnacyjnym, wysuniętym ryzalitowo. Dachy płytkie, czterospadowy i dwuspadowy. W przyziemiu ryzalitu fasady - trójarkadowy podcień, poprzedzony schodami, w górnej kondygnacji - balkon z dekoracyjną, żeliwną balustradą, w zwieńczeniu - trójkątny szczyt. Ściany murowane, tynkowane, detal wypracowany w tynku. Elewacje wzdłużne dziewięcioosiowe, rozczłonkowane lizenami, prostokątne okna w opaskach wzbogaconych prostokątnymi płycinami podokiennymi i odcinkami prostego gzymasu nadokiennego; ściana kolankowa dekorowana prostokątnymi blendami.

Nowe Proboszczewice – dwór, ob. ośrodek zdrowia i bank wzniesiony w 1906 r., położony w parku krajobrazowym z pocz. XX w.

Niewielki parterowy, podpiwniczony budynek nakryty dwuspadowym dachem, z facjatą - na osi frontowej połaci dachu - poprzedzoną balkonem wspartym na czterokolumnowym ganku poprzedzonym

schodami. Ściany murowane, tynkowane, detal architektoniczny wypracowany w tynku, ograniczony do linearnego gzymsu wydzielającego ściankę kolankową, gzymsu wieńczącego i taśmowych opasek okiennych. Budynek po kapitalnym remoncie.

Park rozlokowany wokół budynku - zagospodarowany alejkami, trawnikami i starodrzewem oraz rozciągnięty wzdłuż biegu rzeki Wierzbicy, ze stawami na płd., płn. i w części środkowej.

Nowe Trzepowo - zespół szkolno-parkowy/ogrodowy wzniesiony w miejscu założenia rezydencjonalnego należącego w pocz. XX w. do Włodzimierza Zdrojeckiego. Po parcelacji w pocz. lat 20. XX w., grunty wraz ze starym dworkiem oraz zabudowaniami gospodarczymi przekazano nowo utworzonej Powiatowej Szkole Rolniczej Żeńskiej w Trzepowie, uruchomionej w 1923 r. Jej kontynuatorem był Zespół Szkół Rolniczych im. Leokadii Bergerowej. Obecnie jest to obiektu użyteczności publicznej.

Budynek szkoły w stylu dworkowym wzniesiono w 1925 r. według projektu inż. Karola Sicińskiego. Dwukondygnacyjny korpus z dwoma ryzalitowo wysuniętymi alkierzami w fasadzie, nakryty czterospadowym dachem, ujęty jest parą parterowych skrzydeł pod wysokimi dachami naczółkowymi. Dachy rozczłonkowane lukarnami, we frontowych połaciach dachu skrzydeł - facjaty. Między ścianami alkierzy - trójarkadowy podcień kolumnowy nakryty dachem pulpitem, poprzedzony schodami. Ściany murowane, tynkowane zwieńczone gzymsem, otwory okienne zamknięte odcinkiem łuku, na piętrze prostokątne, o drobnych podziałach, facjatki i lukarny drewniane.

Zespół usytuowany jest w niewielkim, uporządkowanym ogrodzie, z kolistą fontanną w połowie alei dojazdowej do budynku od płn., otoczony współczesnym ogrodzeniem. Na jego terenie powstały współczesne zabudowania. Na płn. od rezydencji zlokalizowany jest dawny folwark, przejęty przez szkołę rolniczą. Jest tu budynek spichrza, stodoła, obory - parterowe budynki murowane, nakryte wysokimi dachami.

Bronowo-Zalesie – z dawnego założenia dworsko parkowego zachował się park z 2 poł. XIX w. – o pow. 2 ha; dwór został rozebrany w latach 70. XX w.

Architektura sakralna na terenie gminy reprezentowana jest przez kościoły w Brwilnie, Starych Proboszczewicach i Starej Białej. Każdy z nich zawiera zabytkowe wyposażenie ruchome, obejmujące różne kategorie zabytków: malarstwo, w tym polichromie naścienne i stropowe, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (sprzęty stolarskie, tkaniny, witrażownictwo, ludwisarstwo).

Brwilno, kościół pw. Św. Andrzeja Apostoła – kościół zbudowany w 1740 r., kruchta i zakrystia – z XIX w., remontowany w 1846 r. i w 1898 r. (pokrycie dachu blachą), 1911 r. oraz w latach 1947-1951. Obok dzwonnica drewniana z końca XVIII w.

Niewielki orientowany kościół jednonawowy, na rzucie prostokąta z niewyodrębnionym, zamkniętym poligonalnie prezbiterium. W elewacji zach. prostokątna kruchta, w elewacji płd. - kruchta boczna, w płn. elewacji prezbiterium - zakrystia. Ściany drewniane w konstrukcji zrębowej od zewnątrz szalowane pionowo deskami. Dach jednokalenicowy, kryty blachą, wielobocznie nadwieszony nad kruchtą zach., z sześcioboczną wieżyczką na sygnaturkę, zwieńczoną stożkowym hełmem. Wnętrze przykryte stropem.

Wyposażenie głównie wczesnobarokowe z XVII w.: ołtarz główny i dwa ołtarze boczne, ambona i konfesjonał. Na belce tęczowej znajduje się późnogotycki krucyfiks z 1 poł. XVI w. Wnętrze świątyni pokrywa polichromia z motywami roślinnymi, wykonana w 1914 r. przez Władysława Drapiewskiego - postaci Aniołów i przedstawienia Boga Ojca, Czterech Ewangelistów i Baranka Bożego w medalionach. Prospekt organowy neobarokowy z 1866 r., wykonany przez Ernesta Hugo Biernackiego, który przebudował instrument wcześniejszy sprzed 1776 r. Ponadto w kaplicy grobowej na terenie cmentarza znajdują się epitafia z pocz. XIX w.

Stare Proboszczewice, kościół pw. św. Floriana – prawdopodobnie parafię pw. św. Floriana i Katarzyny erygowano w XIII w.; w 1598 r. wzmiankowany jest drewniany kościół, zniszczony w poł. XVII w., podczas wojen szwedzkich. Następny, konsekrowany w 1677 r., przetrwał do 1868 r. Obecny kościół neogotycki został wzniesiony w latach 1868-1869.

Jest to jednonawowy kościół na rzucie prostokąta, z węższym, zamkniętym poligonalnie prezbiterium ujętym parą prostokątnych aneksów. W fasadzie czterokondygnacyjna wieża ujęta wąskimi aneksami klatek schodowych, nakryta ostrosłupowym hełmem. Ściany murowane, tynkowane, opięte schodkowymi szkarpami, zwieńczone szerokim fryzem; szkarpy narożne przedłużone w sterczyny. Otwory okienne zamknięte ostrołucznie, z łukiem konturowanym opaską. Znacznie rozczłonkowana fasada: wieża w dolnych partiach prostokątna, w górnych kondygnacjach ośmioboczna; flankujące ją aneksy zwieńczone ośmiobocznymi sterczynami nakrytymi ostrosłupowo; para podobnych sterczyn wieńczy dolne kondygnacje wieży; górne kondygnacje rozdzielone gzymsem na kostkowych konsolkach; poniżej gzymsu - ostrołuczna nisza z figurą Madonny i kolista blenda; wyżej - ścianki zwieńczone wimpergami z żabkami i krzyżem w zwieńczeniu. Wnętrze nakryte kolebką z lunetami.

Wyposażenie głównie neogotyckie z końca XIX w.: ołtarz główny i ołtarze boczne, stalle, prospekt organowy zbudowany w 1897 r. przez Dominika Biernackiego, malowidła ścienne wykonane w 1907 r., uzupełnione w 1980 r. przez Ludwika Jędrzejewskiego z Płocka. W ołtarzu głównym znajduje się barokowy krucyfiks z 1777 r., replika krucyfiksu z ołtarza głównego kościoła reformatów w Płocku; w prawym ołtarzu bocznym - obraz św. Floriana pędzla Piotra Kaczorowskiego sprzed 1891 r., zaś w lewym - obraz Matki Boskiej Łaskawej z końca XIX w. Ponadto barokowa chrzcielnica z 2 poł. XVII w.

Stara Biała, kościół pw. św. Jadwigi Śląskiej – parafia pw. Matki Bożej i św. Materna erygowana w XII w. Pierwszy kościół wzmiankowany jest w 1383 r. Nowy, drewniany wzniesiony został w 1636 r., kilka lat później powiększono go o kaplicę i zakrystię. W latach 1877-1880 zbudowano obecny kościół, według projektu Martina de Guarre, pod kierunkiem architekta Józefa Gosławskiego, budowniczego powiatu płockiego, przy udziale majstra murarskiego Gustawa Dubalskiego. W 1969 r. kościół został przebudowany - prezbiterium zamknięto trójbocznie.

Kościół orientowany, jednonawowy, na rzucie prostokąta, z pseudotranseptem i poligonalnie zamkniętym prezbiterium; w płn.-wsch. narożu, między transeptem a prezbiterium - wieża na rzucie kwadratu, nakryta ostrosłupowym hełmem. Ściany oszkarpowane, murowane z cegły, przeprute ostrołuczными otworami wysokich okien i ostrołuczным otworem drzwi - w elewacji zach. Detal architektoniczny tynkowany: gzyms podokienny, węgarty i opaski okien, portal, gzyms wieńczący. Wnętrze nakryte stropem z podsufitką tynkowaną.

Na skromne wyposażenie kościoła składają się: malowidła ścienne wykonane w 1933 r. wg projektu Władysława Drapiewskiego oraz dziewięć witraży wg projektu Jana Śliwińskiego wykonanych przez firmę Stanisława Gabriela Żeleńskiego w Krakowie w latach 1937-1939. Ponadto: późnogotycki krucyfiks z 1 poł. XVI w., rokokowa monstrancja z końca XVIII w. oraz organy firmy Leopolda Blomberga z Warszawy z końca XIX w.

Innym rodzajem zabytku ruchomego są tablice i pomniki upamiętniające miejsca pamięci narodowej, wyszczególnione w kartach ewidencji miejsc pamięci (2005).⁹ Na terenie Gminy Stara Biała jest ich kilka:

- mogiła zbiorowa w miejscu egzekucji hitlerowskich postawiona w 1947 r., Brwilno;
- grób Stefana Wójcika, nauczyciela zamordowanego w Obozie Oświęcim, Brwilno;
- grób Władysława Lewandowskiego, żołnierza AK zamordowanego w lesie Brwileńskim przez Niemców, Brwilno;
- obelisk poświęcony poległym w latach 1918-1920, ufundowany w 1930 r. przez rodaków, Nowe Trzepowo;
- grób Antoniego Wieczorkowskiego zamordowanego przez Niemców, Stara Biała;
- grób Jana Bartka, poległego w walce z Niemcami, Stara Biała;
- grób Władysławy Popielarskiej zamordowanej przez Niemców w 1939 r., Stare Proboszczewice;
- pomnik wdzięczności, w formie kamieni polnych ułożonych w kształcie stożka, w podzięcie za ocalenie w latach wojny 1939-1945. Postawiony z inicjatywy Parafian parafii w Proboszczewicach 14.03.1946 r., Stare Proboszczewice;

⁹Gmina Stara Biała. Studium uwarunkowań..., ibidem

- grób Stefana Mazowieckiego zmarłego na skutek ran zadanych przez hitlerowców, Stare Proboszczewice.

6.2. Dziedzictwo niematerialne

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa przekazywany jest z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata oraz umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Dziedzictwo niematerialne gminy Stara Biała przebadane jest w niewielkim stopniu.

Obszar gminy Stara Biała znajduje się na terytorium określanym w literaturze historycznej i etnologicznej, jako Mazowsze Bliższe, zwane też Mazowszem Płockim. Jego główne miasta to starszy Płock i Warszawa (ok. 1300 r.) Pierwsze ślady osadnictwa słowiańskiego pochodzą z VI i VII w. i są raczej przypadkowe. Zapewne w X w., jeszcze w czasach przedchrześcijańskich, tereny te zostały włączone do wielkopolskiego państwa Polan. Sam proces inkorporacji Mazowsza do Polski był długotrwały, gdyż Mazowszanie utrzymywali względną niezależność od władców polskich, zachowując odrębność kulturową.

W XVI w. obszar ten było najbardziej zaludnioną dzielnicą Polski, od czasów przeniesienia stolicy do Warszawy - narażoną na najazdy i zniszczenia wojenne, np. potop szwedzki, który wraz z epidemiami doprowadził do wyludnienia znacznych obszarów. Cechą charakterystyczną tutejszego osadnictwa była liczna szlachta, głównie uboga szlachta zagrodowa, której styl życia przypominał styl życia chłopów. Podczas zaborów oskarżana o zrywy powstańcze, poddawana była najostrzejszym represjom, przesiedleniom i konfiskacie majątków.

Nieco szybszy rozwój gospodarczy Mazowsza nastąpił w latach 40. i 50. XIX w., kiedy zaczął rozwijać się przemysł spożywczy, gorzelniczny, czy młynarski. Lecz sytuację chłopów i szlachty pogorszyło uwłaszczenie chłopów - szlachcie zabrało ręce do pracy, chłopom nie dało środków na gospodarczą niezależność. Stąd liczna emigracja zarobkowa trwająca od ok. 1870 r. do 1939 r. Po II wojnie światowej nastąpiły znaczne ruchy migracyjne: ludność wiejska zasiedlała wyludnioną przez wojnę i powstanie Warszawę, a mieszkańcy stolicy bardzo często emigrowali w inne rejony Polski.¹⁰

Współcześnie tereny Mazowsza bliższego, w tym tereny gminy Stara Biała, ze względu na obecność Warszawy i Płocka, są znacznie zurbanizowane. Oba miasta, jako ośrodki przemysłowe, stanowią bazę zarobkową również dla ludności wiejskiej, co zmienia sytuację socjologiczną i sytuację socjolingwistyczną Mazowsza. Ludność wiejska, rozszerzając swoje kontakty z ludnością miejską, urozmaica i modyfikuje swój język, zmienia styl życia i nawyki, zwłaszcza we wsiach graniczących z Płockiem.

Niewielkim już wyróżnikiem regionu jest dialekt. Dialekt mazowiecki uznawany był niegdyś za najbardziej odrębny wśród pozostałych dialektów polskich (obok kaszubszczyzny). Był też bardzo ekspansywny - cechy mazowieckie rozpowszechniły się zarówno na północy (po Bory Tucholskie) i na południu (pograniczne tereny Małopolski: Radomskie, Lubelskie. Wyróżniają go podstawowe dwie cechy wymowy:

1. fonetyka międzywyrazowa nieudźwięczniająca, por. *pomósznje* = pomóż mi;
2. mazurzenie, por. *wjecór, ctery, kazde, Mazowsa, przeprasam, dłuzej, thuściejsy, cuje, pscoły* = wieczór, cztery, każde, Mazowsza, przepraszam, dłużej, thuściejszy, czuje, pszczoły;

W zakresie wymowy samogłosek (wokalizmu) dialekt mazowiecki charakteryzują:

1. Zróznicowana wymowa samogłosek pochyłonych:

– ow, wyniku podwyższenia artykulacji tej głoski, por. *zna^o, nieroz, zagrol* = zna, nieraz, zagrał;

¹⁰Portal: Dialekty i gwary polskie, kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś, Kresa M., Historia regionu, (dostęp: 15.03.2023)<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-mazowiecki&l3=mazowsze-blizsze&l4=mazowsze-blizsze-historia-regionu> (dostęp: 12.03.2023)

- wymowa *e* pochylonego, jako dźwięków pośrednich lub zrównanych z odpowiednimi samogłoskami wyższymi, tj. *e^y*, *eⁱ*, *y*, *i*, por. *chlyw*, *mlyko*, *tyż*, *pełnygo*= chlew, mleko, też, pełnego;
- wymowa *o* pochylonego, jako dźwięku pośredniego *o^u* lub jako *ó*, por. *zo^ułti*, *dro^uzka*, *po^udzie*, *wóz* = ‘żółty, dróżka, pójdzie, wóz’;
- 2. Samogłoska nosowa *ę* oraz samogłoska *e* przed spółgłoską nosową wymawiane są szeroko jako *aⁿ*, *a*, por. *zamby*, *wjancyj*, *mjansa*, = zęby, więcej, mięsa;
- 3. Upowszechnienie tematów z *'a* zamiast *e*, np. *powiedać*, *wiedomo* = powiadać, wiadomo;
- 4. Częsty brak ściągnięcia w czasownikach, por. *bojać się*, *stojać* = bać się, stać.

Do najważniejszych cech dialektu z zakresu wymowy spółgłosek należą:

1. Asynchroniczna wymowa spółgłosek wargowych miękkich, której często towarzyszy utrata artykulacji wargowej; na Mazowszu bliższym dominuje wymowa z elementem palatalnym *j*, por. *pjasta*, *z pjeca*, *śwjatu*, *wjecór*, *wjoski*, *mjasto* = ‘piasta, z pieca, światu, wieczór, wioski’;
2. Powszechna redukcja miękkości w grupach *św'*, *dźw'*, *ćw'*, czyli stwardnienie *w'* w połączeniach *św'*, *dźw'*, *ćw'*, np. *śwat*, *śwynia*, *śwyński*, *niedźwedź*, *ćwartka*, *ćwerć*= świat, świnia, świński, niedźwiedź, ćwiartka, ćwierć;
3. Stwardnienie *m'* w formach zaimkowych *mię*, *mi* oraz w końcówce N. lmn. *-amy*<*amni*//*amji*< *-ami*, por. *oczamy*, *osłamy*, *ronczkamy* = oczami, osłami, rączkami;
4. Stwardnienie grupy *li* w *ly*, por. *lypa*, *lyść*, *lys*, z *gliny* = lipa, liść, lis, z *gliny*;
5. Niekonsekwentna wymowa połączeń *ki*, *gi*, *kie*, *gie*; przeważają albo twarde *ke*, *ge*, *ky*, *gy*, por. *kedy*, *take*, *kerować*, *kyj*, *sikorke* = kiedy, takie, kierować, kij, sikorki, albo występują lekko zmiękczone *k'*, *g'*, a nawet *ch'*, por. *muchi*, *nachili*, *chizo* ‘muchy, nachyli, chyżo’;

Ze zjawisk morfologicznych występują na Mazowszu i wyłącznie gwarowe, i takie, które weszły lub wchodziły do języka ogólnopolskiego. Do pierwszych należą:

1. Końcówka C. I poj. rzeczowników męskich i nijakich *-owiu*, występująca w postaci *-oju*, *-ochiu*, *-oziu*, por. *mężoju*, *synochiu*, *zięcioju* = mężowi, synowi, zięciowi;
2. Utrzymywanie *e* ścieśnionego w D. I poj. przymiotników i zaimków, por. *samygo*, *koždygo* = ‘samego, każdego’;
3. Końcówki dawnej liczby podwójnej używane w znaczeniu liczby mnogiej w czasie teraźniejszym, przeszłym, w trybie rozkazującym, por. *chodziliźwa*, *niesieta*, *nieślišta* = chodziliście, niesiecie, nieśliście;
4. Upowszechnienie bezokolicznika na *-ić* kosztem *-eć*, por. *siedzić*, *leżyć* = ‘siedzieć, leżeć’;
5. Brak kategorii rodzaju męskoosobowego, por. *te dobre chłopcy kosili*, *a baby poszły*.

Do drugiej grupy cech mazowieckich należą:

1. Formy czasownikowe na *-ywać*, *-iwać*, por. *oborywać*, *podskakiwać*, które weszły również do polszczyzny ogólnej;
2. Przyrostek *-ak* tworzący nazwy istot młodych, por. *cielak*, *kurczak*, *prosiok* = prosiak;
3. Formy typu *śmieli się*, *sieli*, *leli*.

Szerzeniu się tych mazowizmów w języku ogólnopolskim sprzyja fakt, że na terenie Mazowsza leży stolica Polski.

W kwestii praktyk społeczno-kulturowych, wierzeń bazujących na dziedzictwie kulturowym - badania dotyczą jedynie Mazowsza, jako całości. Większość praktykowanych zwyczajów dotyczy okresu świątecznego wyznaczanego przez kalendarz liturgiczny, obrzędowy oraz związanych jest z przechodzeniem człowieka przez poszczególne etapy życia. Zdecydowana część zwyczajów uległa unifikacji i jest podobna do tych praktykowanych w innych regionach Polski.

Pod kątem historycznym temat etnografii całego Mazowsza (Stare Mazowsze, Kurpie, Puszcza Zielona i Biała, Łowickie, Gąbińskie, Rawskie i Kolbielskie) prezentuje Muzeum Mazowieckie w Płocku, na ekspozycji w Spichlerzu. Na trzecim piętrze znajduje się ekspozycja poświęcona najbliższemu regionowi

Płocka - Staremu Mazowszu: elementy stroju, przykłady twórczości ludowej, wyroby plecionkarskie, garncarskie i kowalskie. Wiedzę na temat regionów prezentuje interaktywna aplikacja Mapa Mazowsza.¹¹

6.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Stara Biała nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

6.3.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Stara Biała znajduje się 15 zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 2 stanowiska archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Stara Biała

LP.	ADRES	OBIEKT	NUMER REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU
1	Biała	ślady osady (osada wczesnośredniowieczna)	172/1063 W	28.06.1974
2	Brwilno Górne	kościół wraz z najbliższym otoczeniem w promieniu 50 m (kościół drewniany, dzwonnica, cmentarz przykościelny)	132/542/62	30.03.1962
3	Kobierniki	młyn wodny	A-1577	12.06.2020
4	Ogorzelice	dwór	233/1439/75 W	22.05.1975
5	Nowe Proboszczewice	dwór wraz z pozostałościami założenia parkowego	507	10.04.1979
6	Nowe Proboszczewice	grodzisko	425/777 W	1.07.1968
7	Nowe Proboszczewice	kościół	232/1438/75 W	22.05.1975
8	Nowe Trzepowo 55a	ogród	501	01.06.1979
9	Nowe Trzepowo 55a	szkoła, ob. budynek użyteczności publicznej	501	01.06.1979
10	Srebrna	dwór	231/1436/75 W	22.05.1975
11	Srebrna	park	518	29.07.1979
12	Srebrna	park (rozszerzenie terenu parku)	637	9.02.1993
13	Srebrna	park leśny	653	7.08.1997
14	Srebrna	spichlerz	230/1435/75 W	22.05.1975
15	Stara Biała	kościół	440	13.03.1978

6.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne

¹¹ Strona internetowa Muzeum Mazowieckiego, <https://muzeumplock.eu/wystawa-stala/kultura-mazowsza-w-ludowej-wizji-swiate/>, (dostęp: 25.03.2023)

z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Stara Biała wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych (Tabela nr 2). Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów.

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Stara Biała

LP.	ADRES	OBIEKT	NUMER i DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Brwilno	wyposażenie kościoła	18/100/B z dn. 27.08.1970 r. 24/106/B z dn. 27.08.1970 r.
2	Brwilno	epitafia z kaplicy grobowej	25/107/B z dn. 27.08.1970 r.
3	Stare Proboszczewice	wyposażenie kościoła	37/119/B z dn. 30.03.1970 r.

6.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Stara Biała, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Zawierają one zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Planami miejscowymi są przede wszystkim objęte obszary o najintensywniejszej zabudowie, poddane silnej presji urbanizacyjnej, w miejscowościach: Biała, Brwilno, Ludwikowo, Maszewo, Maszewo Duże, Mańkowo, Nowa Biała.

Wszystkie obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Stara Biała zostały udostępnione w Biuletynie Informacji Publicznej Gminy Stara Biała pod adresem: <http://bip.starabiala.pl/> w zakładce Prawo lokalne > Zagospodarowanie przestrzenne

6.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Stara Biała została wykonana przy opracowaniu niniejszego GPOnZ. Karty sporządzono zgodnie ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej

ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Stan zachowania obiektów zabytkowych, w których zlokalizowane są funkcje użytkowe są w dobrym stanie technicznym, wymagają wyłącznie bieżącej konserwacji (m.in. dwór w Srebrnej, dwór w Nowych Proboszczewicach, kościoły). Niezadowolający stan prezentują m.in.: zespół zabudowy folwarcznej w Srebrnej (mimo dobrego stanu zabytkowej zabudowy, teren wymaga uporządkowania) oraz zespoły dworsko-parkowe: w Bronowie-Zalesiu, który utracił wiele elementów pierwotnego zagospodarowania i w Ogorzelicach, aktualnie praktycznie niedostępny i wymagający działań remontowych. Poza zagrożeniami dotyczącymi bezpośrednio obiektów zabytkowych, na stan dziedzictwa kulturowego niekorzystnie wpływać może również jego bezpośrednie otoczenie, tj. potencjalna nowa zabudowa, mogąca przybierać skalę i formy niekorespondujące z obiektem zabytkowym, burzące ogólny ład przestrzenny, czy nawet obiekt przysłaniać.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

6.4.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic Gminy Stara Biała. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP 47-53, 47-54, 48-52, 48-53, 48-54, 49-52, 49-53, 49-54). Na obszarze Gminy Stara Biała ujawniono 134 stanowiska archeologiczne w postaci osad, cmentarzysk, osad produkcyjnych, obozowisk i śladów lub punktów osadniczych, datowanych od epoki kamienia po okres nowożytny. Jako, że obszar gminy zlokalizowany jest w dolinie rzeki Wisły oraz przecinają go doliny innych, mniejszych rzek – formy niezwykle popularne dla osadnictwa, licznie występują tutaj znaleziska archeologiczne. Najwięcej stanowisk zidentyfikowano w miejscowościach: Nowe Proboszczewice (20), Stara Biała (19), nieco mniej w: Białej, Brwilnie, Kruszczewie (po 11-15). Dwa spośród zarejestrowanych stanowisk zostały wpisane do rejestru zabytków: osada w Białej oraz grodzisko w Nowych Proboszczewicach. Wykaz stanowisk przedstawia Załącznik nr 2.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego terenu powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisane do rejestru zabytków objęte został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego

wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 3 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Stara Biała.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY STARA BIAŁA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowana gminna ewidencja zabytków; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące obiekty zabytkowe; • uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie Gminy Stara Biała; • unikatowe stanowiska archeologiczne, np. grodzisko w Proboszczewicach (tzw. Szwedzka Góra); • wysokiej klasy zabytki (drewniany kościół pw. św. Andrzeja Apostoła w Brwilnie, „Antoniówka” w Brwilnie); • warunki przyrodnicze sprzyjające rozwojowi turystyki: Brudzeński Park Krajobrazowy, Rezerwat krajobrazowo-leśny Brwilno, Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Natura 2000; • infrastruktura kulturalna oparta o działalność Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu, Biblioteki Publicznej, świetlic wiejskich oraz remiz OSP. 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zachowania części obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; • niewielkie oznakowanie obiektów zabytkowych; • przeciętna jakość usług turystycznych dostępności do bazy gastronomicznej i noclegowej w gminie; • niewykorzystany potencjał turystyczny, w tym w oparciu o najcenniejsze zabytki; • niewiele materiałów informacyjno-turystycznych; • brak atrakcyjnej i konkurencyjnej, całorocznej oferty turystycznej; • niedobór materiałów promocyjnych i środków na promocję.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • położenie w bliskim sąsiedztwie Płocka, • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń

<ul style="list-style-type: none"> • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<p>i związane z tym zatracanie więzi z regionem;</p> <ul style="list-style-type: none"> • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.
--	---

8. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Stara Biała. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 4). Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 4.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Stara Biała.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Stara Biała.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Stara Biała

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Stara Biała		
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Umieszczenie w widocznym miejscu tablic informacyjnych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.	Czy i gdzie umieszczono tablice
	Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy.	Czy pozyskano środki, z jakich środków, na jakie obiekty, zakres prac
	Realizacja zadań własnych Gminy Stara Biała w kwestii poprawy stanu i utrzymania obiektów zabytkowych, będących jej własnością lub współwłasnością.	Jakie obiekty wyznaczono do remontu, co zrealizowano, zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Realizacja zadań po otrzymaniu wnioskowanych środków: 1. Remont budynku dworskiego w Nowych Proboszczewicach (wymiana stolarki okiennej i drzwiowej) - 200 451,43 zł (całkowity koszt). 2. Zagospodarowanie grodziska wraz z otoczeniem w miejscowości Nowe Proboszczewice – szacowany koszt 2 500 000,00 zł.	Zakres działań, wartość inwestycji, czy pozyskano dofinansowanie/dotacje
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Wprowadzenie i egzekwowanie zasad ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	Czy i jakie zapisy wprowadzono, zmieniono, dla jakich obiektów
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy aktualizowano Plan

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Stara Biała		
Zwiększenie świadomości kulturowej wśród dzieci i młodzieży przez jej włączenie w różne formy aktywności	Organizacja konkursów historycznych w oparciu o lokalne dziedzictwo kulturowe.	Ilość zorganizowanych konkursów, ich tematyka, z kim współpracowano
	Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w organizowanie warsztatów, pracowni, szkoleń, wykładów we ścisłej współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury i Sportu, Biblioteką Publiczną, świetlicami wiejskimi oraz remizami OSP.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano
	Organizacja wycieczek krajoznawczych, rowerowych po najciekawszych miejscach gminy dla uczniów szkół podstawowych w ramach zajęć lekcyjnych.	
Tworzenie odpowiedniej infrastruktury turystycznej	Wsparcie merytoryczne w celu opracowania tablic informacyjnych zawierających podstawowe informacje na temat najbardziej wartościowych zabytków rejestrowych, które zamieszczone zostaną na zewnątrz obiektów.	Ile tablic umieszczono, gdzie, wartość przeznaczonych środków
Promocja historii i dziedzictwa kulturowego	Wspieranie opracowania pozycji literackiej o lokalnym dziedzictwie gminy i okolic.	Czy opracowano, ilość wydanych pozycji, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków
	Opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	
	Rozpowszechnienie informacji na temat rejestru zabytków z terenu gminy.	Gdzie rozpowszechniano, w jakiej formie, informacje na jaki temat, z kim współpracowano, wartość przeznaczonych środków

9. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• instrumenty finansowe:

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,

– współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Stara Biała),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Stara Biała dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Stara Biała,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

10. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,

- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• **źródła pozostałe:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,

- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – udzielane są zgodnie z przyjmowanym co roku Zarządzeniem Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w sprawie wprowadzenia regulaminu naboru wniosków oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

• **Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego** – Samorząd realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków wynikające z ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Od ponad 10 lat stara się wspierać działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przyznając dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Udział w naborze wniosków jest jedyną możliwością pozyskania funduszy pozostających w dyspozycji Samorządu Województwa Mazowieckiego na działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Nabór ogłaszany jest przez Zarząd na podstawie uchwały nr 15/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 22 lutego 2022 r. Uchwała określa zasady ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Stara Biała – udzielane są zgodnie z uchwałą nr 140/XIV/20 Rady Gminy Stara Biała z dnia 25 czerwca 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie Gminy Stara Biała. Podmioty ubiegające się o udzielenie dotacji składają wnioski w tej sprawie do Wójta Gminy w terminie od 1 września do 20 października roku poprzedzającego rok udzielenia dotacji.

10.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

• Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej, NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowania w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, ze zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

10.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

10.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych

zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• **Kreatywna Europa 2021-2027**

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Stara Biała
11. Miśkiewicz M., Mazowsze płockie we wczesnym średniowieczu, Warszawa 1982
12. Szymański W., Proboszczewice, gmina Stara Biała (d. pow. Płock), woj. płockie, /w:/ Grodziska Mazowska i Podlasia (w granicach dawnego województwa warszawskiego), Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1976, s. 106-107
13. Libicki P., Dwory i Pałace wiejskie na Mazowszu, Poznań 2013
14. Nycek J. B., Gmina Stara Biała Przyroda. Dzieje. Społeczeństwo, Płock 2010
15. Trzeciecki M., (Warszawa) Grody „plemienne” i „wczesnopaństwowe” na Mazowszu (IX–XI w.). Stan badań, problematyka i możliwości interpretacji, Internet:
<https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/hso/17/hso1702.pdf>
16. Gmina Stara Biała. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, tom I. Uwarunkowania rozwoju, Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr 197/XXII/17 Rady Gminy Stara Biała z dnia 25 maja 2017 r.
17. www.nid.pl
18. www.nimoz.pl
19. www.zabytek.pl
20. www.stat.gov.pl/gus
21. www.isap.sejm.gov.pl

12. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Stara Biała
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Stara Biała
3. Tabela nr 3. Analiza SWOT
4. Tabela nr 4. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Stara Biała

13. Załączniki

Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Stara Biała

LP.	MIEJSCOWOŚĆ ADRES	OBIEKT	UWAGI
1	Bronowo-Zalesie 19	park dworski	
2	Bronowo-Zalesie 19	młyn elektryczny	
3	Bronowo-Zalesie, dz. nr 6/3	kapliczka	
4	Brwilno, dz. nr 144	mogiła zbiorowa na miejscu egzekucji hitlerowskich	
5	Brwilno ul. Kościelna 3	kościół parafialny pw. św. Andrzeja Apostoła	nr rej.132/542/62 z dnia 30.03.1962 r.
6	Brwilno ul. Kościelna 3	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	nr rej.132/542/62 z dnia 30.03.1962 r.
7	Brwilno ul. Kościelna 3	cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. św. Andrzeja Apostoła	nr rej.132/542/62 z dnia.03.1962 r.
8	Brwilno ul. Kościelna 6	budynek mieszkalny	
9	Brwilno ul. Kościelna 6	przystan stacji wodnej	
10	Brwilno ul. Płocka 90, (d. nr 7)	„ANTONIÓWKA” - dom mieszkalny w zespole Domu Wypoczynkowego Płockiego Seminarium Duchownego	
11	Brwilno ul. Płocka 90 (d. nr 7)	„ANTONIÓWKA” - park w zespole Domu Wypoczynkowego Płockiego Seminarium Duchownego	
12	Brwilno ul. Słoneczna, dz. nr 91	cmentarz rzymsko-katolicki przy parafii pw. św. Andrzeja Apostoła	
13	Brwilno ul. Słoneczna, dz. nr 89/2	kapliczka	
14	Kobierniki 10	młyn wodny	nr rej. A-1577 z dnia 12.06.2020 r.
15	Kobierniki, dz. nr 46	krzyż	
16	Kowalewko, dz. nr 60/9	kapliczka	
17	Kruszczewo, dz. nr 3	cmentarz ewangelicko-augsburski	
18	Maszewo, dz. nr 67/5, 75	kapliczka	
19	Nowe Bronowo, dz. nr 108/1	kapliczka	
20	Nowe Proboszczewice ul. Floriańska 7	dwór, ob. budynek usługowy	nr rej. 507 z dnia 10.04.1979 r.
21	Nowe Proboszczewice ul. Floriańska 7, dz. nr 77/8, 77/9, 77/32	park	nr rej. 507 z dnia 10.04.1979 r.
22	Nowe Trzepowo	ogród	nr rej. nr 501 z dnia 01.06.1979 r.
23	Nowe Trzepowo	Szkoła, ob. budynek użyteczności publicznej	nr rej. nr 501 z dnia 01.06.1979 r.
24	Nowe Trzepowo, dz. nr 141, 142	cmentarz parafialny	
25	Ogorzelice 10	zespół dworsko-folwarczny	
26	Ogorzelice 10	dwór w zespole dworsko-folwarcznym	nr rej. 233/1439/75 W z dnia 22.05.1975 r.
27	Ogorzelice 10	park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym	
28	Ogorzelice 10	stodoła i spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	
29	Ogorzelice, dz. nr 70	kapliczka	
30	Srebrna 29	dwór w zespole dworsko-folwarcznym	nr rej. 231/1436/75W z dnia 22.05.1975 r.
31	Srebrna 29	park w zespole dworsko-folwarcznym	nr rej. 518 z dnia 29.07.1979 r. oraz 637 z dnia

LP.	MIEJSCOWOŚĆ ADRES	OBIEKT	UWAGI
			09.02.1993 r.
32	Srebrna, dz. nr 61	park leśny w zespole dworsko-folwarcznym	nr rej. 653 z dnia 07.08.1997 r.
33	Srebrna 46	spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	nr rej. 230/1435/75 W z dnia 22.05.1975 r.
34	Srebrna 46	gorzelnia w zespole dworsko-folwarcznym	
35	Srebrna 46	magazyn spirytusowy w zespole dworsko-folwarcznym	
36	Srebrna, dz. nr 60/2	kapliczka	
37	Stara Biała 65	kościół parafialny pw. św. Jadwigi Śląskiej	nr rej. 440 z dnia 13.03.1978 r.
38	Stara Biała 64	plebania przy zespole kościelnym	
39	Stara Biała, dz. nr 102	krzyż	
40	Stara Biała 65, dz. nr 168	ogrodzenie kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi Śląskiej	
41	Stara Biała, dz. nr 113	cmentarz rzymsko-katolicki przy parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej	
42	Stara Biała, dz. nr 121	kapliczka	
43	Stara Biała, dz. nr 126/2	kapliczka	
44	Stare Proboszczewice ul. Floriańska, dz. nr 365, 364/2	kościół parafialny pw. św. Floriana	nr rej. 232/1438/75 W z dnia 22.05.1975 r.
45	Stare Proboszczewice ul. Floriańska, dz. nr 365, 364/2	dzwonnica kościelna	
46	Stare Proboszczewice ul. Floriańska, dz. nr 364/2	kapliczka	
47	Stare Proboszczewice ul. Floriańska 1	plebania	
48	Stare Proboszczewice ul. Płocka, dz. nr 373	kaplica cmentarna	
49	Stare Proboszczewice ul. Płocka, dz. nr 373	cmentarz rzymsko-katolicki przy parafii pw. św. Floriana	
50	Stare Proboszczewice ul. Włoczevska, dz. nr 268/15	kapliczka	
51	Wyszyna 17A	młyn elektryczny	
52	Wyszyna 17	dom młynarza	

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Stara Biała

LP.	NR OBSZARU	MIEJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	FUNKCJA	KULTURA	BLIŻSZA CHRONOLOGIA
1.	47-53	Trzebuń	2	7	skarb monet.	wczesnośredniowieczna	XI w.
2.	47-53	Włoczewo	1	2	osada	wczesnośredniowieczna, nowożytna	XIII-XIV w.
3.	47-53	Włoczewo	2	3	osadnictwo	wczesnośredniowieczna, nowożytna	XI-XIII w.
4.	47-53	Włoczewo	3	6	osada	wczesnośredniowieczna, średniowieczna	XIII-XIV w.
5.	47-54	Nowe Proboszczewice	17	48	śląd osadniczy		nowożytność
6.	47-54	Nowe Proboszczewice	18	2	osada	polska	XIV-XV w.
7.	47-54	Nowe Proboszczewice	19	4	śląd osadniczy		starożytność (?)
					śląd osadniczy	polska	XIII-XV w.
8.	47-54	Nowe Proboszczewice	20	60	gródek stożkowaty	polska	średniowiecze, nowożytność
9.	47-54	Ogorzelice PGR	1	50	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
10.	47-54	Stare Proboszczewice	1	1	osada	polska	XI-XII w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
11.	47-54	Stare Proboszczewice	2	5	śląd osadniczy	polska	XV-XVI w.
12.	47-54	Stare Proboszczewice	3	9	osada	polska	
					śląd osadniczy	polska	XIII-XIV w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
13.	47-54	Stare Proboszczewice	4	14	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
14.	47-54	Stare Proboszczewice	5	15	śląd osadniczy	polska	średniowiecze
15.		Stare Proboszczewice	6	59	cmentarzysko		wczesne średniowiecze, średniowiecze
16.	47-54	Trzebuń	1	16	śląd osadniczy		starożytność
17.	48-52	Kobierniki	1	1	śląd osadniczy		nowożytność
					osada	łużycka	epoka brązu
					osada		wczesne średniowiecze, XII-XIII w.
					osada		nowożytność
					osada		nieokreślona
18.	48-52	Kobierniki	2	2	osada		wczesne średniowiecze, X-XI-XII w.
					stanowisko produkcyjne		okres wpływów rzymskich
					osada		wczesne średniowiecze, XI-XIII w.
					osada?		nieokreślona
19.	48-52	Kobierniki	3	3	śląd osadniczy		nowożytność
20.	48-52	Kobierniki	4	4	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze, XI-XII w.
					osada?		nieokreślona
					punkt osadniczy		późne średniowiecze, XV-XVI w.
21.	48-52	Kobierniki	6	78	osada	łużycka	młodsza epoka żelaza
					punkt osadniczy		wczesne średniowiecze, XII-XIII w.
					osada?		nieokreślona
22.	48-53	Biała	1	29	osada	polska	XII w.

23.	48-53	Biała	2	42	znaleziska luźne	polska	wczesne średniowiecze
24.	48-53	Biała obiekt wpisany jest do rejestru zabytków (nr rejestru 172/1063 decyzją z dnia 28.06.74 r.)	3	28	śląd osadniczy		epoka kamienia
					osada	polska	XI-XII w.
25.	48-53	Biała	4	41	cmentarzysko	polska	XI-XII w.
26.	48-53	Biała	5	27	osada	polska	XII-XIII w.
27.	48-53	Biała	6	26	śląd osadniczy		starożytność
					osada	polska	XI-XII w.
28.	48-53	Biała	7	14	śląd osadniczy		epoka kamienia
29.	48-53	Biała	8	13	śląd osadniczy	polska	XIII w.
30.	48-53	Biała	9	12	osada	polska	XI w.
31.	48-53	Biała	10	11	śląd osadniczy		starożytność
					punkt osadniczy	polska	XI-XIII w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
32.	48-53	Biała	11	10	punkt osadniczy	polska	XVIII-XIX w.
33.	48-53	Biała	12	9	punkt osadniczy	polska	średniowiecze
					punkt osadniczy	polska	nowożytność
34.	48-53	Biała	13	30	śląd osadniczy		okres wpływów rzymskich
					śląd osadniczy	polska	XV-XVII w.
					osada		nowożytność
					śląd osadniczy		nieokreślona
35.	48-53	Biała	15	49	osada?	łużycka	epoka brązu
					osada		nowożytność
					osada?		nieokreślona
36.	48-53	Dziarnowo	5	21	osada	polska	XI w.
37.	48-53	Dziarnowo	6	20	śląd osadniczy	polska	XIII-XIV w.
38.	48-53	Dziarnowo	7	19	śląd osadniczy		epoka kamienia
					śląd osadniczy	polska	późne średniowiecze
39.	48-53	Dziarnowo	8	18	śląd osadniczy	polska	nowożytność
40.	48-53	Kobierniki	5	25	śląd osadniczy	pomorska	wczesna epoka żelaza
41.	48-53	Srebrna	1	44	osada	polska	XI-XII w.
42.	48-53	Srebrna	1a	45	grób		neolit
43.	48-53	Srebrna	2	34	śląd osadniczy	trzcieniecka	II okres epoki brązu
44.	48-53	Srebrna	3	33	śląd osadniczy		epoka kamienia
45.	48-53	Srebrna	4	32	śląd osadniczy		epoka kamienia
46.	48-53	Srebrna	5	31	śląd osadniczy	polska	XIV-XV w.
					osada	polska	nowożytność
47.	48-53	Srebrna	6	24	śląd osadniczy		starożytność
48.	48-53	Stara Biała	1	40	osada	polska	XII w.
49.	48-53	Stara Biała	2	43	znaleziska luźne	amfor kulistych	neolit
50.	48-53	Stara Biała	3	47	osada?	polska	wczesne średniowiecze
51.	48-53	Stara Biała	4	1	śląd osadniczy	polska	XVII-XVIII w.
52.	48-53	Stara Biała	5	2	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
					śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze, starsze fazy?
53.	48-53	Stara Biała	6	3	punkt osadniczy	pomorska	wczesna epoka żelaza
54.	48-53	Stara Biała	7	39	osada	polska	średniowiecze
55.	48-53	Stara Biała	8	38	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
56.	48-53	Stara Biała	9	37	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
57.	48-53	Stara Biała	10	23	punkt osadniczy	łużycka	epoka brązu
58.	48-53	Stara Biała	11	22	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
59.	48-53	Stara Biała	12	17	punkt osadniczy		okres wpływów

							rzymskich
					punkt osadniczy	polska	XI-XIII w.
60.	48-53	Stara Biała	13	16	punkt osadniczy	łużycka	wczesna epoka żelaza
61.	48-53	Stara Biała	14	15	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	polska	XII-XIII w.
					śląd osadniczy	polska	XIV-XV w.
62.	48-53	Stara Biała	15	8	śląd osadniczy	polska	średniowiecze
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
63.	48-53	Stara Biała	16	7	punkt osadniczy		starożytność
64.	48-53	Stara Biała	17	6	śląd osadniczy		starożytność
65.	48-53	Stara Biała	18	5	śląd osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
66.	48-53	Stara Biała	19	4	śląd osadniczy	polska	średniowiecze
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
67.	48-54	Bronowo Kmiecie	1	29	śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze
68.	48-54	Bronowo-Zalesie	1	31	osada produkcyjna	polska	XII w.
69.	48-54	Bronowo-Zalesie	2	47	znalezisko luźne	polska	średniowiecze?
70.	48-54	Bronowo-Zalesie	3	48	śląd osadniczy		starożytność
71.	48-54	Bronowo-Zalesie	4	50	śląd osadniczy		epoka kamienia
72.	48-54	Dziarnowo	1	1	śląd osadniczy	polska	XIV w.-XV w.
					punkt osadniczy	polska	nowożytność
73.	48-54	Dziarnowo	2	26	śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze, do X w.
74.	48-54	Dziarnowo	3	27			?
75.	48-54	Dziarnowo	4	28	osada		starożytność lub starsze fazy wczesnego średniowiecza
76.	48-54	Kruszczewo	1	13	punkt osadniczy		starożytność
					osada	polska	XI-XII w.
77.	48-54	Kruszczewo	2	9	śląd osadniczy		starożytność
78.	48-54	Kruszczewo	3	10	śląd osadniczy		neolit/wczesna epoka brązu?
79.	48-54	Kruszczewo	4	11	punkt osadniczy		starożytność
80.	48-54	Kruszczewo	5	14	śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
81.	48-54	Kruszczewo	6	15	śląd osadniczy	polska	XI w.
					punkt osadniczy	polska	XIV-XV w.
82.	48-54	Kruszczewo	7	16	punkt osadniczy	polska	X-XI w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
83.	48-54	Kruszczewo	8	17	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
84.	48-54	Kruszczewo	9	18	punkt osadniczy	polska	XI w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
85.	48-54	Kruszczewo	10	19	śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze
86.	48-54	Kruszczewo	11	21	śląd osadniczy	polska	wczesne średniowiecze
87.	48-54	Nowe Bronowo	1	20	śląd osadniczy	polska	XII w.
88.	48-54	Nowe Bronowo	2	30	śląd osadniczy	łużycka	epoka brązu/okres halszacki
89.	48-54	Nowe Draganie	1	38	punkt osadniczy		epoka kamienia?
90.	48-54	Nowe Proboszczewice obiekt wpisany jest do rejestru zabytków (nr rejestru	1	3	grodzisko	polska	XI w.

		425/777 decyzja z dnia 01.07.68 r.)					
91.	48-54	Nowe Proboszczewice	2	2	osada przygodowa (podgrodzie)	polska	XI w.
92.	48-54	Nowe Proboszczewice	3	58	kurhan		
93.	48-54	Nowe Proboszczewice	4	60	osada		starsze fazy wczesnego średniowiecza
94.	48-54	Nowe Proboszczewice	5	59	konstrukcje drewniane?		wczesne średniowiecze?
95.	48-54	Nowe Proboszczewice	6	61	skarb		po 978 r.
96.	48-54	Nowe Proboszczewice	7	7	śląd osadniczy		epoka brązu? starożytność
97.	48-54	Nowe Proboszczewice	8	8	punkt osadniczy		epoka kamienia?
98.	48-54	Nowe Proboszczewice	9	12	śląd osadniczy		starożytność
99.	48-54	Nowe Proboszczewice	10	22	śląd osadniczy		starożytność
100.	48-54	Nowe Proboszczewice	11	23	punkt osadniczy	polska	wczesne średniowiecze, XI-XIII w.
101.	48-54	Nowe Proboszczewice	12	24	śląd osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
					osada	polska	XI-XII w.
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
102.	48-54	Nowe Proboszczewice	13	25	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
103.	48-54	Nowe Proboszczewice	14	4	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
					punkt osadniczy	polska	wczesne średniowiecze, XII-XIII w.
					punkt osadniczy	polska	nowożytność
104.	48-54	Nowe Proboszczewice	15	5	punkt osadniczy	polska	wczesne średniowiecze, X-XI w.
					śląd produkcji	polska	średniowiecze
					śląd osadniczy	polska	nowożytność
105.	48-54	Nowe Proboszczewice	16	6	punkt osadniczy	polska	wczesne średniowiecze
106.	49-52	Ulaszewo	1	1	osada	polska	XII-XIII w.
					osada	polska	XIV-XV w.
107.	49-52	Ulaszewo	2	2	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	łużycka	epoka brązu/okres halsztacki
					osada	polska	XIV-XV w.
108.	49-52	Ulaszewo	3	3	osada	polska	nowożytność
109.	49-52	Ulaszewo	4	4	śląd osadniczy		starożytność
					śląd osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
110.	49-52	Ulaszewo	5	5	śląd osadniczy		epoka kamienia
111.	49-52	Ulaszewo	6	6	śląd osadniczy	polska	XIV-XV w.
112.	49-52	Ulaszewo	7	7	śląd osadniczy	trzcieniecka?	wczesna epoka brązu
					śląd osadniczy	łużycka	epoka brązu
113.	49-53	Biała	14	4		amfor kulistych	
114.	49-53	Brwilno Górne	8	15	śląd osadniczy		mezolit lub neolit
					śląd osadniczy	starożytna	
					osada	wczesnośredniowieczna, średniowieczna	XII?-XIII-XIV w.
115.	49-53	Brwilno Górne	9	16	śląd osadniczy	starożytna?	
					osada	k.	XIII-XIV i po XIV w.

						wczesnośredniowieczna i średniowieczna	
116.	49-53	Brwilno	1	1	śląd osadniczy	łużycka	epoka brązu/wczesna epoka żelaza
117.	49-53	Brwilno	2	2	śląd osadniczy		wczesne średniowiecze
118.	49-53	Brwilno	3	22	śląd osadniczy		neolit
119.	49-53	Brwilno	4	23	cmentarzysko	pomorska	wczesna epoka żelaza
120.	49-53	Brwilno	5	24	śląd osadniczy		starożytność
121.	49-53	Brwilno	6	6	śląd osadniczy	łużycka	
					śląd osadniczy	wczesnośredniowieczna	XII-XIII w.
					osada	średniowieczna	XIV w.
122.	49-53	Brwilno	7	7	śląd osadniczy	pucharów lejkowatych	neolit
					śląd osadniczy	łużycka	
					śląd osadniczy	wczesnośredniowieczna	po XIII w.
123.	49-53	Brwilno	10	17	śląd osadniczy	średniowieczna	XV w.
124.	49-53	Ludwikowo	1	8	śląd osadniczy	trzcieniecka	II okres epoki brązu
125.	49-53	Maszewo	1	3	osada	wczesnośredniowieczna	VI-VII w., XI-XIII w.
126.	49-53	Maszewo	2	20	śląd osadniczy	łużycka	
127.	49-53	Maszewo	3	21	znalezisko łuźne		neolit
128.	49-53	Maszewo	5	14	osada	wczesnośredniowieczna	XII?-XIII-XIV w.
129.	49-53	Maszewo	6	13	śląd osadniczy	wczesnośredniowieczna	XII/XIII w.
					śląd osadniczy	średniowieczna	po XIV-XV w.
130.	49-53	Wyszyna	1	9	śląd osadniczy	pucharów lejkowatych	neolit
					cmentarz?	łużycka	V okres epoki brązu - okres halsztacki
					śląd osadniczy	wczesnośredniowieczna- średniowieczna	
131.	49-53	Wyszyna	2	10	śląd osadniczy	trzcieniecka	
132.	49-53	Wyszyna	3	11	cmentarz?	łużycka	epoka brązu - okres halsztacki
					śląd osadniczy	wczesnośredniowieczna?	
133.	49-53	Wyszyna	4	12	znal. luźne		neolit
134.	49-54	Nowe Trzepowo	4	15	śląd osadniczy	średniowieczna i nowożytna	XV w., XVI w., XVII w.